

DAŽI
LATVIEŠU VALODAS
JAUTĀJUMI

Kritiski apcerējis

FR. GARAIS

AUTORA IZDEVUMS

Rīgā, 1930

L. Stāmeris

**DAŽI
LATVIEŠU VALODAS
JAUTĀJUMI**

Kritiski apcerējis

FR. GARAIŠ

AUTORA IZDEVUMS

Rīga, 1930

A.-S. Golts un Jurjans, Rīgā, Mārstaļu ielā 5.

Priekšvārdi.

Pēdejā laikā latviešu valodnieki piegriezuši lielu vērību jautājumam, kā rakstīt no grieķu valodas aizņemtos vārdus. E. Felsbergs sarakstījis grāmatiņu «Grieķu īpašvārdu pareizrakstība latviešu valodā» (1922. g.), prof. J. Plāķis ievietojis Izglīt. Min. M. (1920. g. 8. num. un 1929. g. 5/6. num.) apcerējumus: «Aizrādījums tulkošanai» un «Svešvārdu izruna un rakstība latviešu valodā», un arī J. Endzelīna rediģētā «Svešvārdu vārdnīca» ir veltīta pa lielai daļai no grieķu valodas ņemto vārdu rakstībai. Ja nu arī šī sacerējuma autors raksta par to pašu jautājumu, tad galvenokārt tamdēļ, ka augstāk minēto valodnieku uzskatiem viņš nevar viscaur pievienoties. Arī sacerējuma otrā daļā — tautas valoda un rakstu valoda — autors aplūko it īpaši jautājumus, par kuriem ir citādās domās nekā latviešu valodas labākais pazinējs tagadnē — prof. J. Endzelīns. Publicēdams savus uzskatus, izsaku vēlēšanos, lai kritika neatstātu tos neievērotus, jo salīdzinot tos ar nopietnas kritikas iebildumiem, lasītājs visdrīzāk varēs nākt pie noteiktiem slēdzieniem.

Autors.

I. Grieķu vārdu un skaņu atdarināšana latviešu valodā.

1. Grieķu *v*.

Ar *v* apzīmēto skaņu grieķi izrunāja vispirms kā *u* un šī izruna dialektu lielākajā daļā arī palika nepārgrozīta; jōniešu-atiešu dialektā turpretī *v* jau diezgan agri pārgāja ū-skaņā (tāpat kā franču valodā latīņu *u*), izņemot divskaņus *av* un *εv*, kur *v* paturēja savu pirmātnējo raksturu. Daži valodnieki tomēr izsakās, ka *v*-skaņas īsto izrunu nevar precīzi noteikt (Hirt, Handbuch der griechischen Laut- und Formenlehre, 89. un 155 l. p.).

Pārņemot vārdus no citām valodām, latvieši atlīdzinājuši ū-skaņu (ko sastopam arī franču, vācu un krievu valodā) ar *i*, piem. Zürich ir latviski Cīriķe, Крым ir Krīma; sintēze, hipotēze, sinode ir no grieķu valodas (ar vācu valodas starpniecību) aizņemti vārdi, kur grieķu *v* atlīdzināts ar *i*. Ja tagad E. Felsbergs ieteic grieķu *v* atlīdzināt ar *y* (= ū), tad jāaizrāda, ka ū-skaņas latviešu valodā nav un tādas arī nevajaga mēģināt ievest, jo ja ū-skaņa būtu latviešu valodas dabai piemērota, latvieši to jau sen būtu pārņēmuši no vāciešiem vai krieviem. Un ko tas līdzētu, ja grieķu *v* mēs gan izrunāsim kā ū, bet varbūt tūlīn sekojošo skaņu vairs tā neizrunāsim kā grieķi? Ņemsim piem. īpašvārdu *Πυθαγόρας*, kur *v*-skaņai seko *θ*, ko mēs izrunājam kā vienkāršu *t*, lai gan tas būtu jāizrunā kā *th*. Grieķu *φ* (= *ph*) un *χ* (= *kh*) ne mēs ne citas tautas vairs nevaram tā izrunāt kā grieķi, — *φ* mēs izrunājam pēc jaungrieķu parauga kā *f* (piem. Filips), bet *χ* vai nu kā *k* (piem. koris), vai arī kā *ch* (piem. Chersonēsa).

Atmetīsim tā tad ū un paliksim pie sava parastā *i*. Pret to varētu iebilst, ka šādā gadījumā mēs vairs nezināsim, vai attiecīgā grieķu vārdā bijusi *i*- vai ū-skaņa. Bet vai mums tiešām ir tik svarīgi to zināt? Pārņemot grieķu vārdus, mēs

pa lielākai daļai nezināsim, kā grieķi tos izrunājuši: mums taču ir cits akcents, citas galotnes, galotņu patskaņi ne visur atbilst grieķu galotņu patskaņiem, dažas skaņas, kā jau minēts, mēs nepavisam vairs nevaram izrunāt; vispārīgi mēs pat skaidri nezinām, kā senie grieķi īsti runājuši (Hirt, 79. un 82. l. p.)

2. Kā atdarināt latviešu valodā grieķu divskani *ev* ?

E. Felsberga sarakstītā grāmatiņā «Grieķu īpašvārdu pareizrakstība latviešu valodā» un tāpat J. Endzelīna rediģētā «Svešvārdu vārdnīcā» grieķu divskanis *ev* (= e + u) atdarināts ar eu (piem. pneumatika). Pēc tam J. Endzelīns paskaidro (Izgl. Min. M. 1928. g. 9. num., 242. l. p.), ka šis eu izrunājams kā latviešu divskanis eu vārdos tev, sev. Šāds paskaidrojums bija nepieciešams tamdēļ, ka vāciešiem ir kāds divskanis, ko viņi apzīmē ar eu, piem. vārdos heute, Leute u. c.; latviešiem atkal ir savs divskanis eu, ko sadzirdam vārdos tev, sev.

Kā grieķi savu *ev* izrunājuši? Valodnieki noteikti aizrāda, ka grieķu *ev* nav ticis izrunāts kā vācu eu (Hirt, 79. l. p.); jādoma, ka tas izrunāts apmēram tā, kā latviešu divskanis vārdos tev sev.

Latviešu valodā grieķu *ev* līdzšim ir ticis atdarināts divējādi: 1) līdzskaņa priekšā ar ei, piem. Eiropa; 2) patskaņa priekšā ar ev, piem. evaņģēlijs.

Atdarinājums ar ev patskaņa priekšā jāatzīst par pilnīgi pareizu, jo u (šīnī gadījumā divskaņa *ev* otrā daļa) patskaņa priekšā pa laikam pāriet v-skaņā (sal. skaņas vārdos tev un tevi, sev un sevi).

Bet kā atdarināt *ev* līdzskaņa priekšā? Ar ev mēs to nevaram atdarināt, jo skaņu sakopojuma ev + līdzskanis latviešu valodā nav, un nav arī ieteicams tādu ievest, jo tas nav viegli izrunājams. — Vai *ev* lai atlīdzinām ar eu, izrunājot to kā latviešu divskani vārdos tev, sev? Ari tas nav ieteicams, jo skaņu savienojumu eu + līdzskanis sastopam latviešu valodā tikai malienes izloksnē, bet izloksņu izrunu un formas neder uzņemt rakstu valodā. Nevar būt ne

runas, ka grieķu *εv* mēs varētu atlīdzināt ar vācu divskani eu. Vispirms, latviešu valodā tādas skaņas nav, un bez tam arī grieķu *εv*, kā jau minēts, nav ticis izrunāts kā vācu eu.

Mēs esam jau parādūši grieķu *εv* un tāpat latīņu eu līdzskaņa priekšā atdarināt ar ei, piem. vārdos Eiropa, neitrāls u. c., un pie šī atdarinājuma varam arī palikt, jo divskanis ei ir vieglāk izrunājams nekā eu (salīdziniet piem. Eirīps un Eurīps, Eiksitejs un Euksitejs). Iebildumu, ka ei gluži neatbilst grieķu divskanī *εv*, varam atstāt neievērotu, jo dažas grieķu skaņas, kā jau redzējām, mums vispār nav iespējams pilnīgi atdarināt.

Tā tad atlīdzināsim grieķu *εv* patskaņa priekšā ar ev, bet līdzskaņa priekšā ar ei.

3. Kā atdarināt latviešu valodā grieķu *χ* ?

Ar šo burtu apzīmēto skaņu klasiskā laikmeta grieķi izrunāja kā kh, bet jaungrieķi kā ch. Grieķu kh mēs nevaram izrunāt, mēs to izrunājam kā vienkāršu k. Ka klasiskā laikmeta kh-skaņai atbilst mūsu k, redzams no grieķu *χελι* (roka) un latviešu «ķeiris», jo abiem vārdiem ir viena un tā pati sakne. Tā tad pārņemot grieķu vārdus, kuņos atrodas -skaņa, mēs šo *χ* varam ar pilnu tiesību atdarināt ar latviešu k.

Pirmātnejas ch-skaņas latviešiem nav bijis. Dzirdēdami no vāciem vai krieviem vārdus ar ch un pārņemdami tos savā valodā, latvieši pārvērtā ch par k. Tādā ceļā ir izveidojušies vārdi: kronika, arķīvs, ķīmija, ķirurgija. Jaunākā laikā tomēr sāk ieviesties arī ch-skaņa, ko sastopam piem. vārdos Chersonēsa, arhitekts u. c. Lasītājs tad nu jautās: kuņas formas ir pareizākas — ar k vai ar ch? Uz to jāatbild šādi. Ja pārņemot grieķu vārdus izejam no klasiskā laikmeta izrunas, tad vienīgi pareizas ir formas ar k. Atdarinot grieķu vārdus, mēs tomēr nevaram pilnīgi ieslēgties viena laikmeta robežās, jo dažas skaņas mums jāpārņem no jaungrieķiem (piem. f), vai arī no priekšklasiskā laikmeta izrunas (piem. ei). Tā tad arī ch-skaņu no grieķu valodas ņemtajos vārdos nevar atzīt par nepareizu. Bet ja priekšroku mēs arī dotu ch-skaņai, uzskatot to varbūt par daiļāku nekā k, tad tomēr nav vajadzīgs grozīt tādu vārdu izrunu,

pie kuņiem esam jau pilnīgi pieraduši, piem. kronika, ķīmija ķirurgija, klorkaļķis u. c. «Kronika» ir jau dabūjusi tīri latvisku nokrāsu, jo o mēs te varam izrunāt vai nu kā ō vai ari kā parasto divskani uo.

4. Kas jāievēro, pārņemot grieķu vārdus latviešu valodā ?

Jālūkojās vispirms uz to, ka vārds būtu ērti izrunājams, skanētu daiļi, tam būtu tekošs ritums un galotne būtu piemērota latviešu valodas īpatnībām. Jāievēro ari grieķu patskaņu kvantitāte, ciktāl akcents un ritums to atļauj; bet ja akcents un ritums prasa, patskaņu kvantitāte jāpārgroza. Pētīdams, kā vienkārši cilvēki izrunā no grieķu valodas ņemtās īpašvārdus, pārliccinājos, ka vislielāko vērību viņi piegriež izrunas daiļumam, un no tam atkarājas, vai viņi uzsver pirmo vai kādu citu zilbi un vai svešvārda patskaņus izrunā īsi vai stiepti. Izrunas daiļums ir viņiem vienīgā mēraukla patskaņu kvantitātes noteikšanai svešvārdos. Šis princips jāievēro ari valodniekiem, noteicot no grieķu valodas ņemto vārdu izrunu latviešu valodā.

Izrunas daiļums atkarājas galvenām kārtām no skaista un tekoša ritma (īsu un garu patskaņu maiņas), un tādēļ liela vērība jāpiegriež ritmam. Ņemsim piem. vārdus «terminoloģija» un «bibliografija». Te cita citai seko sešas īsas zilbes un nav nekāda ritma; šāda izruna ir ļoti vienmuļīga un neērta. Valoda to necieš un instinktīvi pagarina ceturto zilbi: terminoloģija, bibliogrāfija, un tad dabūjam divus zilbju nodalījumus ar šādu ritmisko shēmu: — — — — — Tas ir skaists un tekošs izrunas ritums, ar gandrīz pilnīgu abu nodalījumu simetriju: pirmajā nodalījumā īsa zilbe ar akcentu un divām tai sekojošām īsām zilbēm; otrā nodalījumā gara zilbe atkal ar divām tai sekojošām īsām zilbēm. Līdzīgi minētajiem vārdiem jāpagarina ceturto zilbe ari visos citos vārdos ar pirmātnējām sešām īsām zilbēm, piem. archeoloģija, fizioloģija, frazeoloģija; kristalogrāfija, stereogrāfija, aristokrātija, Aleksandrōpole. Vārdos ar pirmātnējām piecām īsām zilbēm jāpagarina trešā zilbe: teoloģija, filoloģija, ģeogrāfija, etnogrāfija, stenogrāfija, Filipōpole, Megalōpole, Akamantīda u. c.; vārdā «aristokrāti» un ari vienskaitlī «aristokrāts» jāpagarina ceturto zilbe, pieskaņojot to «aristokrāti-

jas» izrunai. Šeit minētie vārdi nāk no grieķu valodas, bet lasītājs lai nedomā, ka grieķu valodā tiem būtu piecas vai sešas īsas zilbes: beigu zilbes a grieķu valodā ir gaŗš un priekšbeidzamā zilbe ir uzsvērtā, bet tādos vārdos kā Megalópole (*Μεγαλόπολις*) par ritmu gādā uz trešās zilbes esošais akcents. Ja šos vārdus pārņemot latviešu valodā mēs aiz ritma prasībām grozam grieķu patskaņu kvantitāti, tad pret to nekādus iebildumus nevar celt. Ne par velti daži valodnieki, piem. slavenais franču valodnieks de Sōsīrs (de Saussure) aizrāda, ka nevien grieķu, bet jau indoeiropiešu pirmvalodā aiz ritma prasībām dažos gadījumos pagarināta īsa zilbe, jo bijusi tieksme izvairīties no trim cita citai sekojošām īsām zilbēm.

Piezīme. Par īsu patskaņu pagarināšanu piec- un sešzilbju vārdos varu dot pēc saviem novērojumiem šādu paskaidrojumu. Vārdos hieroglifi un hioskopija valoda tiecas pagarināt ceturtais zilbes patskaņu i un o un tādēļ jāraksta: hieroglifi un hioskopija. Turpretī vārdos hierogramma un hieromantija valoda netiecas pagarināt ceturtais zilbes patskaņus, laikam gan tamdēļ, ka zilbes ar īsu patskaņi, kam seko divi līdzskaņi, tiek pusgaŗi izrunātas (sal. a-skaņas izrunu formās programa un programma); katrā ziņā var teikt, ka šādu zilbju izrunai ir vairāk laika vajadzīgs nekā viena moira. (Par moiru sauc īsa patskaņa izrunai vajadzīgo laiku, pie tam akcents pats par sevi atsver pusmoiras. Tā tad uzsvērtai īsai zilbei latviešu valodā ir pusotras moiras, kamēr tādai pašai neuzsvērtai zilbei ir tikai viena moira. Ar to izskaidrojams pazīstamais fakts, ka no dabas īss patskaņis pirmajā, t. i. uzsvērtajā zilbē dažreiz pārvēršas gaŗā patskaņi, piem. Amerikas vārdā, kur bez tam ir saīsināta otras zilbes e-patskaņa stieptā izruna).

Pārņemot latviešu valodā grieķu vai latīņu vārdus, jāizvairās nevien no īsu, bet arī gaŗu zilbju virknējumiem. Aplūkosim piem. vārdu orākuls, kas atvasināts no latīņu orāculum.

Romieši šo vārdu izrunāja ar ritmu — | Uzsvērtā tika otra zilbe un pirmo gaŗo zilbi viņi atdalīja no pārejām ar īsu pauzi (pirmā zilbe bija viņiem it kā šī vārda izrunas priekštakts), un sakarā ar to visa izruna, ar divām blakus esošām gaŗām zilbēm, zaudēja pa daļai savu smagumu. Ja nu mēs pārņemtu latīņu vārda pirmā patskaņa kvantitāti un rakstītu orākuls, tad dabūtum ritmu — | Uzsvērtā te ir pirmā zilbe un šo zilbi mēs vairs nevaram atdalīt no abām sekojošām, — visas trīs mums jāizrunā vienlaidus, tādēļ ka uzsvērtā zilbe cieši saista pie sevis vienu vai vairāk neuzsvērtu zilbju; tā izruna top smaga, daudz smagāka nekā latīņu vārda

izruna. Tādēļ pirmās zilbes patskanis mums jāsaīsina un jāraksta «orākuls». Akcenta dažādības un vienas zilbes iztrūkuma dēļ mēs šī vārda romiešu izrunu nevaram atdarināt. Rakstot un izrunājot «orākuls» (ar ritmu — —) mēs drīzāk iuvosimies romiešu izrunai, nekā paturot pirmās zilbes patskaņa kvantitāti.

Šo prasību — izvairīties no gaļu zilbju virknējumiem svešvārdos, nevar atspēkot ar aizrādījumu, ka mums ir tādi vārdi kā mācītājs, skolotājs u. c. Šādi vārdi padara runu lēnu un smagu un viņu skaitu nevajaga vēl pavairot ar smagiem svešvārdiem. To nedrīkstam darīt jau tamdēļ vien, ka pašā latviešu valodā var dažos gadījumos novērot tieksmi pāriet uz vieglāku un ērtāku izrunu. Uzklaušīsimies šādu teikumu: Skolotājs šodien paskaidroja, ko nozīmē vārdi akūzātīvs, ablātīvs, infinītīvs, indēfīnīts, indēklinābils. Valoda tiecas pēc īsuma, saka Apsišu Jēkabs, bet tamlīdzīgi vārdi, kā šeit minētie, neatbilst latviešu valodas tieksmei pēc īsuma.

Aplūkosim vēl vārdu «matemātika». Grieķu valodā *μαθηματική* (matēmatikē) vārdam ir ritmiskā schēma — — — — —. Tas ir ērts un skaists ritums. Ari «matemātikas» vārdam ir viegls un tekošs ritums: — — — — —. Bet ja mēs gribētu uzsvērt, ka grieķu vārda otrā zilbe ir gaļa un trešā īsa un tamdēļ rakstītu «matēmatika», tad dabūtum zilbes — — — — —. No grieķu skaistā ritma te nekas vairs nav pāri palicies. Zilbju iedalījums te grūti domājams, tādēļ ka uzsvērtai pirmai zilbei cieši pieslienās sekojošā stieptā zilbe un abas viņas atkal cieši saista pie sevis trīs beidzamās īsās zilbes, tā kā visas piecas mums jāizrunā vienā laidā. Bet bez zilbju iedalījuma nav arī nekāda īsta ritma; ja gribam dabūt ritmu, mums zilbes jāšķīro un jānodala.

Varam droši teikt, ka latviešu valoda necieš «matemātikas» izrunu, tādēļ šis vārds jāraksta tāpat kā līdzšim; nepūlēsimies un nemācīsimies to it kā no jauna izrunāt. Otrās zilbes patskani mēs gan izrunāsim stiepti, bet kur tad paliek grieķu akcents un ritums, kur paliek th un beigu zilbes patskaņa kvalitāte un kvantitāte? Redzams, ka ar visām pūlēm mēs grieķu vārda izrunu atdarināt nevaram.

Ka latviešu valoda necieš «matemātikas» zilbju kopu, rāda šādi piemēri. Vācu «Elisabethstrasse» vajadzētu latviešu

valodā saukt par «Elizabetes ielu», tomēr šāda forma tautas valodā nav sastopama. Minētās ielas vārdu latvieši atdarinājuši trejādi: 1) Elizābetes iela, saīsinot vācu vārda otro zilbi un pagarinot trešo (= matemātikas ritmiskā schēma); 2) Elīzabetes iela, atmetot vācu vārda trešās zilbes patskani; 3) Elizabetes iela, paturot vācu vārda patskaņus, bet pārceļot akcentu no pirmās zilbes uz otru. Cits piemērs: Vācu «Jerusalem» vajadzēja latviešu valodā saukt par «Jerūzalemi», tomēr šādas formas nav. Latvieši saka vai nu «Jeruzāleme» (= matemātika), «Jeruzlāme», vai arī «Jerūzaleme», izvairīdamies no formas, kas atgādinātu «matēmatikas» ritmisko schēmu.

Šie piemēri vien jau pierāda, ka «matēmatika», «sistēmatika» un citas taml. formas ir nepareizi un neciešami veidojumi, no kuņiem rakstu valodai nekavējoties jāatsakās. Tādas formas kā «nenoplicinu, nenoglundinu» un citi ar negāciju salikti verbi, kam tāda pati ritmiskā schēma kā «matēmatikai», neko nepierāda. Nesaliktās formas «noplicinu», «noglundinu» ir tik pilnīgi pārgājušas valodas apziņā, ka valodai, viņas ar negāciju savienojot, nav iespējams kaut ko grozīt. Bet svešvārdus uzņemot savā vārdu krājumā, valoda gan groza oriģinālvārdu patskaņu kvantitāti, kā to patlaban redzējām.

Ka «matēmatika» ir grūti izrunājama un latviešu valodas garam pretīga forma, varēju pārliccināties, sarunājoties par šo vārdu ar vienkāršiem cilvēkiem. «Matemātika» bija viņiem pazīstams vārds, bet kad uzrakstīju «matēmatika» un lūdzu to izrunāt, tad daži izsacījās, ka to ir grūti izrunāt un nemaz nemēģināja to darīt; divi uzsvēra otro zilbi, jo citādi nevarot šo vārdu izrunāt; kāds cits atkal uzsvēra nevien pirmo, bet arī trešo zilbi, pie tam tomēr izteikdamies, ka šāda izruna esot valodas bojāšana.

Senie grieķi nav cietuši pat ritmu $\acute{\text{—}}\text{—}$; šādos gadījumos viņi videjo zilbi saīsinājuši, bet nostājoties uz tās akcentam — atkal pagarinājuši. Tā piem. nōminatīva formu $\acute{\alpha}\rho\theta\rho\omega\pi\omicron\varsigma$ (cilvēks) viņi gan rakstījuši ar ω (= \omicron), bet izrunājuši to īsi. Ģenitīva formā $\acute{\alpha}\rho\theta\rho\acute{\omega}\pi\omicron\upsilon\varsigma$, ar akcentu uz o-skaņas, atkal gaŗi (Hirt, 92. l. p.) Skaidri redzams, cik lielā atkarībā no

akcenta bijusi grieķu patskaņu kvantitatīvā izruna un līdz ar to arī izrunas ritums.

Mūsu akcents, atrazdamies uz pirmās zilbes, atšķirās no grieķu akcenta, un sakarā ar to arī grieķu patskaņu kvantitāte bieži vien būs pie mums citāda nekā pie grieķiem. Ja grieķi savu patskaņu kvantitāti vajadzīgos gadījumos — aiz akcenta un ritma prasībām — pārgroza, vai tad mēs savā valodā, nepiegiezdamī vērību ne akcentam ne ritmam, sarģāsīm un glabāsīm grieķu patskaņu kvantitāti?

Ari citos gadījumos grieķi grozījuši savu patskaņu kvantitāti, tā piem. garš patskanis priekš *v*+līdzskanis ir ticis saīsināts: no celma *στᾶ* nekatras kārtas particīps ir *στᾶν* (no **στᾶντ*), Homēra lietotā forma *ἔγρωρ* cēlusies no **ἐγρωρτ*; atiešu dialektā *η* priekš *ω* un *ā* pārvērsās par *ε*, piem. *ἔως* no *ηώς*. Pazīstama parādība grieķu valodā ir kvantitātes pārmiņa: no *ηο* izceļās *εω*, no *ηᾶ* — *εᾶ*, piem. *ῥός* no *ῥός*, *ἔωωρ* no **ηοωρ* (sal. Dr. Adolf Kaegi, Griech. Schulgrammatik, 1929., pag. 185). Patskaņu kvantitātes maiņu varam novērot arī verbu celmos, piem. *θη-* un *θε-*, *η-* un *έ-*, *δω-* un *δο-*, *στη-* un *στᾶ-*. Ja grieķi pārgrozīja savu patskaņu kvantitāti pēc *s a v a s* valodas prasībām, tad mums viņu patskaņu kvantitāte jāpārgroza pēc *m ū s u* valodas prasībām. Kādas šīs prasības ir, esam jau redzējuši.

Neapgrūtināšu lasītājus ar vairāk piemēriem, un arī par aplūkotiem vārdiem es nebūtu tik plaši runājis, ja tādas formas, kā terminoloģija, etimoloģija, ideoloģija, chronoloģija, bibliografija, aristokratija, aerodinamika, aerostatika; ōrākuls, akūzātīvs, dēfēnsija, dēfinītīvs, dēklīnācija, illūmīnācija, indēfīnīts, indēklīnābils; matēmatika, enchīridions, immōbilija, allēgorija, kinēmatika u. c. mēs neatrastu «Svešvārdu vārdnīcā». Šīs vārdnīcas sastādītāji (no 12 personām sastāvoša komisija) ir gribējuši no grieķu vai latīņu valodas ņemto vārdu izrunu pieskaņot oriģinālvārdu izrunai (atstājot nepārgrozītus tādus valodas apziņā dziļi iesakņojušos vārdus, kā bībele u. c.). Ortogr. komisijas nolūku paskaidro prof. J. Endzelīns, Izgl. Min. Mēn. 1928. g. 9. n. (241. lpp.) rakstīdams: «Un tāpēc mēs valodnieki domājam, ka nav vēl par vēlu pielāgot tos svešvārdus, kas vēl nav ieviesušies *v i s a s t a u t a s* leksikā, grieķu vai latīņu oriģināla izrunai, sevišķi ja taga-

dējā izrunā novērojama svārstišanās kvantitatē». Ari prof. J. Plāķis savā rakstā «Svešvārdu izruna un rakstība latviešu valodā» cenšas saskaņot svešvārdu izrunu ar grieķu un latīņu izrunu. Tādēļ turēju par vajadzīgu noskaidrot, ka grieķu vārdu izrunu mēs nekad nesasniesim, atdarinot vienīgi šo vārdu patskaņu kvantitāti. Lai tuvotos grieķu izrunai, būtu ari akcents jāatstāj uz tās pašas zilbes kā grieķu vārdā, nedrīkstētu ari beigu zilbes atnest, nei stieptās beigu zilbes saīsināt. Tomēr tas nav iespējams, jo latvieši parasti uzsver pirmo zilbi, bet grieķu valodā akcents krīt uz vienu no trim pēdējām; ā- un ē-celmu lietu vārdu beidzamā zilbe ir pie mums īsa (pļava, upe), bet grieķu vārdos var ari gaŗa būt (*χώρα, οίλια*); kur vīriešu kārtas lietu vārdiem grieķu valodā ir galotne *-ος*, tur mums ir tikai *-s*. No tam skaidri redzams, ka atdarināt grieķu vārdu izrunu mēs nevaram; ir maz nozīmes, ja atdarinam vienīgi patskaņu kvantitāti, bojājot pie tam nevien grieķu skaisto ritmu, bet ari latviešu īpatnejo izrunu. Prof. J. Plāķis gan aizrāda uz dažiem latviešu un grieķu valodai kopīgiem faktiem (gaŗi patskaņi gan uzsvērtās gan neuzsvērtās zilbēs, muzikālais jeb toniskais akcents, gaŗo vokāļu intonācija, galotņu kuplums, diftongu vienādība), bet neko nerunā par akcenta (zilbju uzsvara) un galotņu nevienādību abās minētajās valodās; bet taisni akcenta un galotņu nevienādība ir galvenais iemesls, kas daudz gadījumos neļauj mums no grieķu valodas patapināto vārdu vokāļus izrunāt tāpat, kā grieķi tos izrunājuši.

«Svešvārdu vārdnīcas» rakstību prof. J. Plāķis motivē ari ar aizrādījumu, ka franču un vācu valodā gaŗas ir tikai uzsvērtas zilbes, kamēr latviešu un grieķu (tāpat ari latīņu) valodā zilbju gaŗums nav no akcenta atkarīgs. No augstāk aplūkotiem piemēriem redzams, ka dažos gadījumos grieķu un latviešu patskaņu kvantitatē ir gan no akcenta atkarīga. Bez tam vēl jāievēro, ka zīmējoties uz grieķu valodu, J. Plāķa aizrādījumu var gan attiecināt uz priekšklasisko un klasisko laikmetu, bet vēlākā laikā uzsvērtas īsas zilbes uzskatīja par gaŗām, neuzsvērtas gaŗas par īsām (Hirt, 93. l. p.); tā tad ari grieķu valodā redzam to pašu parādību, ko franču un vācu valodā: par gaŗām uzskata tikai uzsvērtās zilbes. Ja nu pārņemot latviešu valodā grieķu vārdus mēs nevaram ie-

vērot tikai klasiskā laikmeta skaņas — arī «Svešvārdu vārdnīcas» sastādītāji atlīdzina grieķu χ , η un ζ pēc jaungrieķu izrunas ar ch, f un z, grieķu ϵ pēc priekšklasiskā laikmeta izrunas ar ei —, tad arī vakāļu kvantitāti mēs varam apzīmēt, izejot no vēlākā laikmeta grieķu uzskatiem par zilbju kvantitāti, citiem vārdiem: atdarinot grieķu vārdus, patskaņu kvantitātes ziņā varam brīvi rīkoties (ievērojot, zinams, latviešu valodas īpatnības), — tikpat brīvi, kā kad tos pašus vārdus atvasinātum no franču valodas. Ar to es tomēr negribu teikt, ka mums būtu jāiziet tieši no vēlākā laikmeta grieķu uzskatiem; mēs varam par pamatu ņemt klasiskā laikmeta patskaņu kvantitāti, tikai nedrīkstam mehāniski pārņemt latviešu valodā grieķu gaŗās un īsās zilbes.

Svārstības dažu vārdu izrunā, par kuŗām runā prof. J. Endzelīns, var viegli un pareizi novērst, pieņemot izrunu, kas ir ērtāka, skan daiļāki un vairāk atbilst latviešu valodas īpatnībām. Jau augstāk bij aizrādīts, ka ritma dēļ jāpagarina trešā zilbe šādos vārdos: ģeografija, etnografija, teoloģija, filoloģija, un ceturtā zilbe archeoloģijas vārdā. Bet ja fizikas vārdu daži izrunā «fizika», citi atkal «fizika», tad arī šo svārstību var viegli nolīdzināt, uz analogijas pamata piemērojoties «muzikas» izrunai. «Muzikas» izrunai varam pieskaņot arī «kritikas» izrunu, bet ja «kōpijas» rakstību izšķīram pēc latīņu cōpia izrunas, tad no tam gan neizriet, ka itin visos no grieķu un latīņu valodas ņemtajos vārdos būtu stingri jāievēro oriģinālvārdu patskaņu kvantitāte.

Šeit izsacītās domas pastiprināšu dažiem citātiem no Dr. Herm. Hirta grāmatas «Handbuch der griechischen Laut- und Formenlehre».

«Kad svešas tautas piederīgie,» saka Hirts, «iepazīstās ar jaunu valodu, tad viņi zinams mēģina to akurāti atdarināt. Pa daļai viņiem tas arī izdodās, bet parasti viņi patur savu agrāko artikulācijas bāzi, savu zilbju iedalījumu, savu akcentu, un tas ir iemesls, kādēļ vēlākā laikā norisinās lēnas, bet dziļas pārgrozības» (70. l. p.).

«Daudz gadījumos iemesls skaņu pārmaiņai ir izrunas ērtība, darba ietaupījums» (69. l. p.).

Pēc dažu zinātnieku domām, kā jau augstāk minēts, grieķu un laikam arī jau indoeiropiešu pirmvalodā dažos ga-

dījums — aiz ritma princīpiem — īsus patskaņus pagarināja (133. l. p.).

No sacītā varam vērot, ka izrunas ērtība un vieglums, akcents un ritums ir svarīgi faktori svešvārdu izrunas izveidošanā. Sekodami savas valodas likumiem, angļi, franči un vāci, pārņemot grieķu un latīņu vārdus, starp citu daudzkārt pārgrozījuši oriģinālvārdu patskaņu īso vai stiepto izrunu. Pat romieši, kas grieķu valodai stāvēja daudz tuvāk nekā jaunlaiku tautas, pārņemot grieķu vārdus un piemērojoties savas valodas īpatnībām, pārgrozījuši grieķu vārdu izrunu. Tā piem. grieķu *ἵστορία*, ar ritmu — — — — — , latīņu valodā pārvērtusies par *historia*, ar ritmu — — — — — . Izsacīt tamdēļ romiešiem kaut kādu pārmetumu būtu pilnīgi nevietā.

Ari mēs nedrīkstam pārņemt grieķu vārdus, vienkārši pārrakstot tos ar visiem gaŗumiem un īsumiem; katra vārda izruna un rakstība mums iepriekš jāapsveŗ un jāpārdomā. Ja tā nedarīsim, dabūsim ērmodas, izrunas ērtībai un ritma prasībām neatbilstošas formas. Jāievēro arī, ka svešvārdi, kas jau pilnīgi palikuši par latviešu valodas īpaŗumu, nav jāgroza. Tāds vārds ir piem. «muzika», ko nedrīkstam pārvērst par «mūziku» vai pat par «mūsiku».

5. Grieķu īpaŗvārdi latviešu valodā.

A. O-skaņas no grieķu valodas ņemtajos īpaŗvārdos.

Grieķu īpaŗvārdos *'Αγαμέμνων*, *'Αχιλλεύς*, *Αἴσων* u. c. nōminatīva beigu zilbes patskanis ir gaŗš, bet ģenitīvā (*'Αγαμέμνωνος*) parādās vārda celms ar īsu patskani. Ja nu šos vārdus atdarinot latviešu valodā, nōminatīvu veidojam no grieķu celma, dabūjam galotni -ons (ar īsu o). Bet ir arī grieķu vārdi, kuŗu celmā ir ō, te latviešu galotne būs -ōns (ar gaŗu o), piem. Aitōns, Atōns.

Kā šīs galotnes, ar īsu un gaŗu o, izrunāt un rakstīt latviešu valodā? Vai paturēt viņu izšķirību? Tas nebūtu ieteicams, jo latviešu valoda tiecas pēc līdzīgi skanoŗu galotņu vienādas izrunas, kā to redzam gadījumā ar darbības vārdu vidējās kārtas galotnēm -as un -ās, kuŗu izruna daudzos apvidos izlīdzinājusies. Galotnes -ons un -ōns mums jāapvieno, pieskaņojot viņu izrunu parastajam divskanī uo, ko

sastopam arī lietu vārdu galotnē -ons (piem. pērkons). Tā tad galotnes -ons un -ōns izrunāsim ar divskani uo. Pret to nekādus iebildumus nevar celt, jo latviešu valodā ir daudz svešvārdu, kuŗos oriģinālvārdu o-skaņa — ar īsu vai stieptu izrunu — pārvērsta divskanī uo, piem. Roma, metode, tonis, feļetons, direktors, persona.

Kur izrunas ērtība prasa, mums tomēr būs jāizšķir starp o-skaņas īso un stieptu izrunu — starp ō un ō. Piem. vārdā Eona, kur pirmais patskanis ir gaŗš, sekojošo o mēs izrunāsim īsi, bet vārdā Apollōns beigu zilbes o gaŗi. Gaŗi jāizrunā arī galotne -ons pēc iepriekšēja patskaņa, piem. Aristiōns, Amfiōns, Ariōns. Ja mums aizrādīs, ka galu galā mēs tomēr nonākam pie galotņu izšķirības, tad atbildēsim, ka grieķu vārdu atdarināšana latviešu valodā nav gluži viegla lieta un visus jautājumus, kas te ceļās, nevar izšķirt ar kādu vienkāršu formulu.

Tā nu no grieķu valodas ņemtajos vārdos mums būs jāizšķir o-skaņas īsā un stieptā izruna un bez tam vēl divskanis uo.

Bet kā šo trejādo izrunu apzīmēt rakstos? Kā te līdzēties, lai lasītājam neceltos pārpratumi?

Ja latviešu vārdos divskani uo mēs apzīmējam ar o, tad tāpat mums būtu jādara arī svešvārdos, bet šādā gadījumā o-skaņas īsā vai stieptā izruna būtu jāapzīmē ar īsuma vai gaŗuma zīmi; svešvārdos mums tad būtu šādas zīmes: o (=uo), ō un ō. Vārdā Diodots mums būtu pat divas īsuma zīmes. Ar īsuma zīmēm mēs tomēr padarītu savu rakstību pārāk raibu, — viņa jau tā ir raiba aiz daudzajām (vajadzīgām un nevajadzīgām) gaŗuma zīmēm. Tādēļ jāmeklē cits ceļš, lai atrisinātu jautājumu par o-skaņas dažādās izrunas apzīmēšanu.

Mēs varam svešvārdos o-skaņas īso izrunu apzīmēt ar o, stieptu ar ō, bet divskani uo ar ō. Tas būtu visvienkāršākais ceļš minētā jautājuma atrisināšanai. Neērtība būtu tikai tā, ka rakstu zīmei o būtu divejāda nozīme: latviešu vārdos o apzīmētu divskani uo, bet svešvārdos o-skaņas īso izrunu. Bet pie šādas o- burta divejādas izrunas mēs esam jau pieraduši, jo arī tagad dažos svešvārdos o izrunājam nevis kā divskani uo, bet kā īso patskani o, piem. komēta, komisija u. c.

Tā nu ar divskani ô rakstīsim vārdus Agamemnôns, Ai-
tôns, Atôns u. c.; vārdā Diodots būs divas īsas o-skaņas, bet
vārdā Apollôns pirmā o-skaņa būs īsa un otrā gaŗa.

Grieķu īpašvārdiem ar galotni -*ωρ* ir celmā īsais
patskanis o. Veidojot latviešu nōminatīvu no grieķu celma,
dabūjam galotni - o r s, ko izrunāsim ar divskani ô. Tādi
vārdi ir piem. Mentôrs, Nestôrs u. c. Svešvārdu galotni -or
latvieši pa laikam pārvērš galotnē -ôrs, kā to redzam vārdos
direktors, autors, redaktors, tenors u. c. (Šie vārdi latviešu
valodā ir vispār pazīstami un beigu zilbes divskani mēs va-
ram apzīmēt, tāpat kā pašu vārdos, ar o).

Pārņemot latviešu valodā grieķu īpašvārdus ar galotni
γορας, dabūjam galotni -gors, ko laikam gan izrunāsim ar
īso o, piem. Antadors, Nikagors, Prōtagors.

No grieķu īpašvārdiem ar galotni - *δορος* dabūjam vār-
dus ar galotni -dōrs, piem. Diodōrs.

B. Grieķu īpašvārdi ar zilbēm *κε* un *κι*.

Kā grieķi šīs zilbes izrunājuši? Vispār pieņem, ka viņi
tās izrunājuši kā ke un ki; prof. Koršs tomēr izteicis domas,
ka tās izrunātas ar mīkstīnātu k, t. i. kā latviešu ķe un ķi.
(Ļoti var būt, ka prof. Korša domas ir pareizas, jo *κ* ir pār-
ejas stādīja no palatālā k — ko dzirdam zilbēs ke un ki —
uz c un č.) Tā tad īpašvārdus *Κεχροφ* un *Κιων* grieķi
izrunājuši vai nu ar ke resp. ki, vai arī ar ķe resp. ķi pir-
majā zilbē.

Kā minētās grieķu zilbes atdarināt latviešu valodā? Tē
ir domājamas trīs iespējamības: ke un ki, ķe un ķi, vai arī
ce un ci.

Zilbes ke un ki neatbilst latviešu valodas ipatnībām, jo
ke istos latviešu vārdos nav sastopams un ki sastopams tikai
izņēmuma gadījumos, piem. nōminatīva formās «lauki»,
«koki», kur ki paglābies tamdēļ, ka nōminatīvam blakus
stāv ģenitīvs «lauku», «koku»; citādi ki būtu pārvērsts pār ci
(sal. lauks—lauciņš, koks—kociņš). Nemīkstīnātu k atrodam
arī apstākļu vārdos ar galotni -ski: latviski, vāciski u. c., tur-
pretī vārdi, kā keramika, kinētika u. c. ir jaunlaiku veido-
jumi. Izglītoti latvieši ir pie zilbēm ke un ki jau pieraduši,
bet vienkārši cilvēki izsakās, ka šāda izruna nav pa latviešu
mēlei. — it īpaši ke nepavisam neskanot latviski. Tā tad for-

mas Kekrops un Kimôns atmetamas un viņu vietā jāraksta vai nu $\text{\textasciixchar{K}ekrops}$ un $\text{\textasciixchar{K}imôns}$, vai arī $\text{\textasciixchar{C}ekrops}$ un $\text{\textasciixchar{C}imôns}$. Formas ar ce un ci ir daiļskanīgākas nekā ar $\text{\textasciixchar{\kappa}e}$ un $\text{\textasciixchar{\kappa}i}$, un tādēļ ieteicams rakstīt $\text{\textasciixchar{C}ekrops}$ un $\text{\textasciixchar{C}imôns}$. Šīm formām par labu runā arī Mūlenbacha aizrādījums, ka tur, kur latviešu valodā ir vārdi ar skaņu kopu « $\text{\textasciixchar{\kappa}e}$ », « $\text{\textasciixchar{\kappa}i}$ » un «ce», «ci», beidzamām dodama priekšroka (D. j., IV, 19. l. p.).

« $\text{\textasciixchar{C}ekrops}$ » un « $\text{\textasciixchar{C}imôns}$ » ir arī etimoloģiski pareiza rakstība, jo grieķu zilbēm $\text{\textasciixchar{\kappa}e}$ un $\text{\textasciixchar{\kappa}i}$ latviešu valodā atbilst ce un ci, piem. grieķu $\text{\textasciixchar{\kappa}e\lambda\epsilon\upsilon\theta\omicron\varsigma}$ (sakne $\text{\textasciixchar{\kappa}e\lambda}$) ir mūsu «ceļš» (no indoeiropiešu *kel-o-s). Ja 16. gadu simtenī latvieši pārvērtā k sekojošā e vai i priekšā par c (piem. cits, mācēt), tad viņi bez šaubām arī « $\text{\textasciixchar{K}ekropu}$ » un « $\text{\textasciixchar{K}imônu}$ » būtu pārvērtuši par « $\text{\textasciixchar{C}ekropu}$ » un « $\text{\textasciixchar{C}imônu}$ ».

Šīs formas atbalsta arī tas fakts, ka latīņu zilbes ke un ki latviešu valodā tiek atdarinātas ar ce un ci. Kā zināms, romieši apzīmēja k-skaņu ar c, piem. vārdā Cato; bet Cicero viņi izrunāja vai nu kā Kikero, vai arī $\text{\textasciixchar{\kappa}i\kappa}ero$ (kā domā prof. Koršs). Šis vārds mums jau pazīstams kā «Cicerons»,

« $\text{\textasciixchar{C}ekrops}$ » un « $\text{\textasciixchar{C}imôns}$ » ir arī etimoloģiski pareiza rakstība, tādēļ ka latīņu zilbēm ce un ci (= ke un ki) atbilst latviešu ce un ci, piem. latīņu cibus (ēdiens) ir mūsu ciba (cibiņa).

Iebildums, ka « $\text{\textasciixchar{C}ekrops}$ » un « $\text{\textasciixchar{C}imôns}$ » nesaskan ar grieķu izrunu, jāatilda, jo atdarinot grieķu vārdus latviešiem vairāk jālūkojas uz savas nekā uz grieķu valodas īpatnībām. Vai franči un angļi, vāci un itāļi izrunā minētos vārdus tāpat, kā tie senātnē tikuši izrunāti? Franči ir pēc savas fonētikas likumiem zilbes ke un ki pārvērtuši par se un si: Cicero (= Kikero) viņi izrunā kā Siserong. Kamdēļ vienīgi latviešiem atsacīties no savas valodas likumiem grieķu un romiešu izrunai par labu, kas šinī gadījumā nav pat skaidri nosakama?

Prasība, lai pārņemot latviešu valodā grieķu īpašvārdus, mēs cieši turamies pie grieķu izrunas, nav pamatota, jo arī grieķi, uzņemot savā valodā citu tautu īpašvārdus, ir tos pārveidojuši pēc savas valodas dabas un gara. Tā piem. $\text{\textasciixchar{K}\upsilon\rho\omicron\varsigma}$ un $\text{\textasciixchar{K}\alpha\upsilon\beta\acute{\omicron}\nu\varsigma}$ atspoguļo grieķu, bet ne persiešu runu, un ja nu kāds prasītu, lai mēs stingri ievērojam Cīra

grieķisko izrunu, tad varētu iet soli tālāk un teikt, ka persiešu ķēniņu vārdi mums jāatvasina ne no grieķu, bet persiešu valodas. Šādā gadījumā Cīra vārds neskanētu vairs ne Kīrs, ne Ķīrs, nei Cīrs, bet pavisam citādi.

Te jāpiezīmē, ka no vācu valodas ņemtajos īpašvārdos zilbe ke jāatstāj nepārgrozīta. Vāciešiem ir īpašvārdi gan ar zilbi ke gan ar ce, piem. Keller un Celler, tādēļ pirmā vārda k nedrīkstam pārvērst par c.

Jāaizrāda vēl, ka K. Mülenbachs raksta Ķipra, Laķedaimona; E. Felsbergs turpretī Kipra, Lakedaimona, tāpat arī «Svešvārdu vārdnīcā» grieķu zilbes *κε* un *κτ* atdarinātas ar ke un ki, piem. ōkeans. J. Plāķis raksta «Cēzars» un «Ķīkerons».

C. Kā atdarināt grieķu īpašvārdus?

Grieķu vārdu celms, kā zinams, parādās ģenitīva formā, un īpašvārdi tā tad atvasināmi no grieķu ģenitīva. Ir tomēr gadījumi, kad izrunas ērtības un valodas daiļuma dēļ ieteicams atvasināt īpašvārdus ne no ģenitīva, bet nōminatīva. Ņemsim piem. «Ksenofōna» vārdu. Šī forma veidota no grieķu nōminatīva, bet ja to veidotu no ģenitīva, tā skanētu «Ksenofōnts». Nevar būt šaubu, ka forma «Ksenofōns» ir ērtāk izrunājama un skan daiļāki nekā «Ksenofōnts». Ari angļu, franču, vācu valodā Ksenofōna vārds atvasināts no grieķu nōminatīva, tikai krievu valodā no ģenitīva, ar galotni -ont.

Līdzīgi «Ksenofōna» vārdam atvasināsim no grieķu nōminatīva arī Aristofōna, Iofōna, Eiripōna, Ktēsifōna vārdus.

Leōns skan daiļāki nekā Leonts, pie tam Leōns ir arī etimoloģiski pareiza forma, jo attiecīgā grieķu vārda pirmāteņjais celms ir *Λεων* un nevis *Λεοντ* (sal. latīņu leo, leōnis); grieķu celms ar -ont attīstījies uz analoģijas pamata, pieslejšoties particīpiem *λέγων*, *φέρων* u. c., kur celmi ir *λεγοντ*, *φεροντ*. Līdzīgi Leōna vārdam arī citus grieķu īpašvārdus ar celma beigu zilbi -ont atdarināsim latviešu valodā, izejot no grieķu nōminatīva, un rakstīsim piem. Kreōns, Acherōns, Diomedōns u. t. t.

No grieķu nōminatīva atvasināti arī šādi vārdi: Eōsa, Kōsa, Teōsa, Mīnōss, Talēss, Talōss. Galotne- ūnta, piem.

Fliūntas vārdā, latviešu valodā nav parasta, un tādēļ šīs pilsētas latviešu nosaukumu der atvasināt no grieķu nōminatīva un rakstīt Fliūsa; tāpat arī «Halimūsa» (nevis «Halimūnta») iecirknis.

Pret galotni -ants, piem. vārdos Aiantis (no *Αΐας*, ģen. *Αΐαντος*), Adeimants (no *Ἀδεΐμαντος*), neko nevar iebilst, jo šī galotne mums jau pazīstama no dimanta vārda.

Īpašvārdi ar nōminatīva galotnēm -δης, -λης, -της, -της. Aplūkosim vārdu *Σωκράτης*. Šī vārda celms ir *Σωκρατες*, kas pilnā veidā parādās vokatīva formā. No šī celma ir veidots arī grieķu nōminatīvs, bet citos locījumos — ģentīvā, datīvā, akuzatīvā — var saskatīt saīsinātu celmu *Σωκρατε*.

Kā darināt latviešu valodā šī īpašvārda nōminatīva formu? Mēs varam ņemt celmu Sōkrates un pievienojot tam sufiksu s izveidot nōminatīva formu Sōkrates. Pret šo formu nekādu iebildumu nevar celt. Varētu kā nōminatīva formu ņemt arī saīsinātu celmu Sōkrate (ko ieteic prof. Plāķis, pieļaidams arī formu Sōkrats), tomēr no šīs formas jāatsakās, jo latviešu valodā vīriešu kārtas īpašvārdiem ir nōminatīva formā pa lielākai daļai sufikss s; īpašvārdu ar e-patskani beigū zilbē nav daudz. — Rakstu valodā tagad gandrīz vispār ir pieņemta formā «Sōkrats», kas darināta no saīsinātā grieķu celma, un domājams, ka tā arī pilnīgi ieviesīsies.

Ja nu mēs rakstām «Sōkrats» tad arī citos gadījumos, pārņemot grieķu īpašvārdus ar augšā minētām galotnēm, mums latviešu nōminatīvs jāveido no saīsinātā celma un jāraksta: Dēmostens, Kleistens, Tēramens, Diomēds, Ganimēds, Ergotels. Tā raksta arī E. Felsbergs.

Grieķu īpašvārdi ar galotni -λης (*Ηρακλής*, *Περικλής*, *Σοφοκλής* u. c.). Tagadējā rakstu valodā sastopam formas Hērakls, Hēraklis, Hērakless. Šī vārda celms ir *Ηρακλεες*, kas pilnā veidā parādās vokatīva formā *Ηρακλειε* (ei cēlies no $\epsilon + \epsilon$ kontrakcijas); no šī celma izveidojusies nōminatīva forma *Ηρακλής*.

Kā veidot latviešu nōminatīvu? Ja īpašvārdus ar grieķu nōminatīva galotnēm -δης, -λης, -της, -της veidojam nō saīsinātā celma, tad arī vārdus ar nōminatīva galotni -λης ieteicams atvasināt no saīsinātā celma, tā tad šinī gadījumā

no celma «Hērakls». Bet kādā lai būtu latviešu nōmmatīva forma — Hērakls vai Hēraklis? Ieteicama pilnā forma Hēraklis, pēc «jauneklis» parauga; tā ir ērtāk izrunājama un ar savām trim zilbēm arī drīzāk tuvojās grieķu vārda izrunai nekā divzilbju forma «Hērakls». — Rakstos dažreiz var sastapt formu Herkules. Tā ņemta no latīņu valodas un darināta no nōminatīva Hercules. Bet kamdēļ grieķu teiksmainā varoņa vārdu ņemt no latīņu un ne no pašu grieķu valodas?

Forma «Hērakls», ko ieteic E. Felsbergs, neatbilst latviešu izrunai, jo ja rakstu valodā vēl sastopam tādas formas, kā: arkls, audekls u. c., tad tauta tā vairs nerunā; tauta saka «arklis», «audeklis», ģenitīvā un citos locījumos l to mēr nemīkstīnādama.

Zēvs. Kā atdarināt latviešu valodā augstākā grieķu dieva *Zēvs* vārdu? Ģenitīvs ir *Διός*, agrākā forma *Διφός*, ar celmu div. Atvasināt no šī celma latviešu nōminatīvu nav ieteicams; kā nōminatīvs tā arī citi locījumi mums jāatvasina no celma *Zev*. Ja ievērojam, ko agrāk sacījām par grieķu divskaņa *ev* atdarināšanu latviešu valodā, tad locījumi būs šādi: Zeis, Zeva, Zevam, Zevu, Zeis. — E. Felsbergs ieteic formu *Zevs*, lai gan visos citos gadījumos grieķu *ev* viņš atlīdzina ar eu. Forma *Zevs* nav ieteicama jau tamdēļ vien, ka u-skaņa pāriet v-skaņā tikai patskaņu, bet ne līdzskaņu priekšā. Prof. J. Plāķis ieteic formu *Zeus*, ģen. *Zeva*. Ari no šīs formas jāatsakās, tādēļ ka divskanis eu līdzskaņa priekšā sastopams latviešu valodā tikai malienes izloksnē.

Bet kā atdarināt latviešu valodā grieķu Z? Ar šo burtu apzīmēto skaņu grieķi izrunājuši vispirms kā zd, klasiskajā laikmetā varbūt kā dz, bet jaungrieķi to izrunā kā z. E. Felsbergs ieteic atdarināt grieķu (ζ) ar z, un viņa domām varam piebiedroties. Uzņemot latviešu valodā grieķu vārdus, mums gan jāievēro klasiskā laikmeta izruna, bet ne ikreiz tas ir labi iespējams. Izņemumi jādara ar vārdiem, kur attiecīgo skaņu latv. valodā nav (piem. ū, kh, ph), tāpat ar vārdiem, kas pārņemti no jaunajām valodām un kuŗu izruna jau nodibinājusies, piem. sfēra (ne sfaira), ekonoms (ne oikonoms) u.c. Divskani *et* ieteicams atveidot ar ei, paturot viņa pirmātnejo

izrunu, lai gan klasiskā laikmetā tas ticis izrunāts kā slēgtais ē un vēlāk kā ī. Par patskaņu kvantitātes grozījumiem un īpašvārdu galotnes atšķirību no grieķu vārdiem runa bij jau agrāk.

Grieķu valodā ir vēl daudz citu vārdu ar nōminatīva galotni — εὖς, piem. Ἀριστεύς, ģen. Ἀριστεύως (no Ἀριστεφους), Ὀδυσσεύς u. t. t. Šos vārdus varam atdarināt latviešu valodā tāpat kā Ζεύς vārdu: Aristeis, Aristeva; Odiseis, Odiseva. K. Mülenbachs raksta Odisejs, Odiseja; tāpat raksta arī E. Felsbergs. Nōminatīvs te darināts, piespraužot grieķu saisinātajam celmam (Ἀριστεί), un ģenitīvs atvasināts no latviešu nōminatīva. Starpība nōminatīva rakstībā (Aristeis un Aristejs) nav liela, bet stipri atšķiņās ģenitīva formas Aristeva un Aristeja. Pirmo formu atbalsta analōģija ar ģen. Zeva, bet otrai par labu runā latviešu valodas paradums atvasināt ģenitīvu no nōminatīva. Ievērojot vēl to, ka Mülenbachs, pārceļot Homēru, lietojis formu «Odiseja» un tā tad te jau nodibinājusies zinama valodas paraša, ieteicams lietot ģenitīva formas Aristeja, Odiseja.

Pilsētu nosaukumi latviešu valodā ir pa lielākai daļai sieviešu kārtas, tādēļ arī grieķu pilsētām ar neitrālās (nekatras) kārtas galotni -ος vai -ον der piešķirt sieviešu kārtas galotni. Grieķu Ἄργος (ģen. Ἄργουα, no celma Ἄργος), ar ko apzīmē gan pilsētu gan zemi, būs pie mums Argosa; Ἀνακτόριον būs «Anaktōrija», Πήγιον -Rēģija, tāpat kā Βυζάντιον mums jau sen pazīstama kā Bizantija. Argosas iedzīvotāji jāsauc par argosiešiem. Šo zemi grieķi sauca arī par Ἀργεῖα un iedzīvotājus par Ἀργεῖοι, latviski Arģeja un arģejieši; bet ja pieņemam nosaukumus Argosa un argosieši, tad Arģeja un arģejieši ir liekas formas.

Peiraja vai Pīrējs? Atikas dienvidrietumos ir pussala, ko grieķu kultūras klasiskajā laikmetā sauca par Πειραιεύς; tāpat sauca arī vienu no trim šeit esošām ostām. Kā pussalas un ostas vārdu rakstīt latviešu valodā? Ja gribam atdarināt klasiskā laikmeta izrunu, dabūjam formu «Peiraieis», bet tā kā zemju un salu nosaukumi latviešu valodā ir sieviešu kārtas, tad nōminatīvs skanēs «Peiraieja». Izrunas ērtības dēļ mēs šo vārdu varam saīsināt un rakstīt «Peiraja»; lai gan saīsināts, tas tomēr vairāk atgādinās grieķu klasiskā

laikmeta izrunu, nekā pēc jaungrieķu izrunas darinātais «Pīrējs».

Latvijas upju nosaukumi ir sieviešu kārtas: Dau-gava, Venta, un arī citu zemju upēm latvieši piešķir sieviešu kārtas galotni. Vācu «der Rhein» ir pie mums Reina, krievu «Dņepr» — Dņepra, «Don» Dona un t. t. Tādēļ arī grieķu upju nosaukumiem jāpiešķir sieviešu kārtas galotne un jā-raksta Strīmona, Eirôta, Eirimedôna u. t. t., lai gan grieķu valodā šīm upēm ir vīriešu kārtas galotne.

Peloponēsa. Pārņemot svešvārdus, kam ir divi l, m, n, r, šo skaņu apzīmēšanā jāturās pie fonētiskās rakstības, t. i., ja izrunā sadzirdami divi l, m, n, r, tad divi arī jāraksta, jo citādi lasītājs, kam attiecīgie vārdi sveši, nezinās, kā tos lai izrunā. Ja rakstīsim piem. «illustrēt», «illuminēt» u. c. ar vienu l, tad lasītāji, kas nepazīst svešas valodas, — un pie tiem gan pieder tautas vairākums, — izrunās šos vārdus ar vienu l, un tā ieviesīsies nepareiza izruna.

Ja turpretī divi l, m, n, r izrunā nav sadzirdami, tad jā-raksta tikai viens burts. Gramatikas nosaukumu rakstam ar vienu m, tāpat Peloponēsas vārds no grieķu Πελοπόννησος, jāraksta ar vienu n, tādēļ ka otrs n izrunā nav dzirdams; tas būtu dzirdams tikai tad, ja uzsvērtā tiktu ne pirmā, bet trešā zilbe. Ar vienu n jāraksta arī Arkonēsa, Halonēsa, Hekato-nēsas.

Apmēram līdzīgas domas izteicis J. Endzelīns, runā-dams par «gramatikas» un «programmas» rakstību (Izgl. Min. M. 1928. g. 12 num., 577. l. p.).

Grieķu pilsētas *Ηρόν* vārdā i ir tā-sauktais jota subscrip-tum, ko jaungrieķi vairs neizrunāja. Izrunas ērtības labā ieteicams latviešu nōminatīvu darināt pēc jaungrieķu izru-nas un rakstīt Ēona, nevis Ēiona. Ja gribētum rakstīt Ēiona, tad arī ōdas vietā mums būtu jāraksta ōida.

D. No grieķu valodas ņemto īpašvārdu akcents.

Grieķu valodā akcents var atrasties uz vienas no trim beidzamām zīlbēm, bet latviešu valodā parasti uzsvēŗ pirmo zilbi. Kā izņēmumi minami vārdi «pamazītīņām», «lēnīti-ņām», «viscaur» u. c.

Dažos no grieķu valodas ņemtajos vairākzīlību ipašvārdos izrunas ērtības un ritma daiļuma dēļ jāuzsver nevis pirmā, bet viena no sekojošām zīlībēm, vajadzības gadījumā pārgrozot arī patskaņu kvantitāti. Tā piem. jāizrunā: Agamémnōns, Eteobūtadi, Hestiaiōtida u. c. Ja šādos vārdos uzsvērtu pirmo zīlbi, tad izruna nebūtu daiļa, jo 3, 4, vai 5 sekojošās zīlbes paliktu bez viņām pienācīgā balss svara.

Dažos gadījumos var šaubīties, vai pārnest akcentu no pirmās zīlbes uz kādu citu, vai arī, uzsvērot pirmo zīlbi, pārgrozīt oriģinālvārda patskaņu kvantitāti. Mēs varam piem. teikt «Semīramida», bet varam arī akcentu atstāt uz pirmās zīlbes, saīsinot otru un pagarinot ceturto zīlbi: Semiramīda. Nekādā ziņā nedrīkstam rakstīt «Semīramida» (ar akcentu uz pirmās zīlbes), jo šāda rakstība būtu tikpat nepareiza kā «matēmatikas» izruna. Agatarchīda un Filocharīda vārdā jāuzsver pirmā zīlbe, pagarinot ceturtais zīlbes i.

Vēl jāaizrāda, ka izrunas tehnikas dēļ nav iespējams pilnīgi konzekventi atdarināt latviešu valodā grieķu ipašvārdus. Mēs rakstīsim Apollōns, Apollōnijs, Apollōnija (ar ō trešajā zīlībā), bet no otras puses Apollodōrs, Apollōfāns, Apollōnīda (ar īsu o trešajā zīlībā); arī grieķu valodā te redzama kvantitātes dažādība: Ἄπολλον, Ἀπολλώνιος, Ἀπολλωνία, bet Ἀπολλ θεορος, Ἀπολλογάρης. Mēs teiksim Artemidōrs, bet no otras puses Artemīda; sal. arī akropole, Chrisopole un Aleksandrōpole, Filipōpole.

Šo inkonzekvenci grieķu vārdu rakstībā es gribu saukt par rakstības ārejo inkonzekvenci, un tā nebūt nerunā pretī manai metodei, jo visa mana metode pamatojas uz latviešu izrunas iekšējās dabas. Kad latviešu valodā uzņemam svešvārdus un piešķīram tiem latvisku nokrāsu, atsevišķo zīlību attiecības un savstarpīgo sakarību noteic akcents un ritums. Runātu vārdu pamatīpašība ir skaņu ritums (ritma izjūta nāk no cilvēka psiķes dziļumiem), un jo labāks būs ritums, jo labāki būs darināts atvasinamais vārds. Oriģinālvārdu patskaņu kvantitātei šīnī vārdu veidošanas procesā ir tikai blakus nozīme, un nekad mēs nedrīkstam minētai kvantitātei ziedot jaunā vārda daiļumu un skaistumu. No grieķu un latīņu valodas patapinamo vārdu pārveidošana latviešu valodā ir bieži vien komplicēts mākslas darbs, ko nevar veikt

pēc šablones — mehāniskiem līdzekļiem un paņēmieniem. Ārējā rakstības inkonzekvence, par kuŗu patlaban bija runa, dibinās uz izrunas iekšējām un dziļākām īpatnībām.

Jo dīvaina izliksies pārāk liela centība akurāti ievērot grieķu patskaņu kvantitāti, ja iedomāsimies, ka latviešu valodā atdarinātie grieķu īpašvārdi nereti nedod nekādu aizrādījumu, kā īsti skanējis attiecīgais grieķu vārds. Tā piem. ar vienu un to pašu formu Alcids (resp. Alkīds) mēs atdarinām grieķu 'Αλκις (ģen. 'Αλκιδος) un 'Αλκιδας, grieķu 'Ανδροκλής un 'Ανδροκλος ir latviski Androklis. Ζήτης un Ζήθος = Zēts u. t. t. Ja latviešu valodā paliek neapzīmētas grieķu vārdu galotnes, kāda nozīme tad ir, ja stingri ievērojam grieķu patskaņu kvantitāti, bojājot ar to latviešu izrunu?

Sekojošā sarakstā atzīmēti vairāk īpašvārdu, kur akcents pārņests no pirmās uz kādu citu zilbi, pie kam dažos vārdos pārgrozīta arī patskaņu kvantitāte.

Agamémnōns	Hēgēsipile
Agēsipolids	Ftiótida
Alálkomenas	Hestiaiótida
Atēnodōrs	Maiótida
Eteobūtadi	Prosopitida
Hēgēsistrats	

Šādos īpašvārdos, uzsverot pirmo zilbi, pagarināta viena no beidzamām zilbēm:

Agatarchīds	Chrisotemīda
Alkmeonīdi	Chersifrōns
Aiolīda	Dēmetriāda
Akamantīda	Dēmotiōns
Aleksipīds	Ečekratīds
Amastrīda	Filocharīds
Anaksāgors	Īfigēnēja
Anaksandrīds	Termopilas
Anaksibija	Polidamīds
Antigonīda	Parisatīda
Antimenīds	Semiramīda

6. „Svešvārdu vārdnīca“.

Nopietns jautājums latviešu tagadējā garīgā dzīvē ir starp citiem arī jautājums par «Svešvārdu vārdnīcas» ieteikto rakstību. Šo rakstību māca skolās, tā pāriet rakstu valodā un sāk pamazām pārveidot latviešu runu. Valoda ir viens no katras tautas dārgākiem īpašumiem un tādēļ pārmaiņas, kas viņā vai nu pašas attīstās vai arī tiek ienestas no ārienes, pelnī vislielāko uzmanību. Tās ir kritiski jāaplūko un jāmēģina atbildēt uz jautājumu, vai tās ir pamatotas vai nepamatotas, derīgas vai nederīgas, un galvenām kārtām — vai viņas nebojā valodu. Gadījumā ar «Svešvārdu vārdnīcas» ieteikto rakstību tas jādara jo vairāk tamdēļ, ka pārgrozības nav cēlušās pašas no sevis (nav spontānas), bet tiek valodā ienestas no ārienes.

Jau redzējām, ka «Svešvārdu vārdnīcā» atrodamas gan pārāk vieglas, gan pārāk smagas formas, pie kam pārāk vieglās — ar piecām un sešām, pat septiņām īsām zilbēm vienā kopā — ir zaudējušas izrunas ritmu, nogrimdamas vienādības vienmuļībā, bet pārāk smagās, padarīdamas runu lēnu un smagu, neatbilst latviešu valodas tieksmei pēc īsuma; ir vārdi ar «matēmatikas» latviešu valodai pretīgo ritmisko schēmu (immobilija, hipselōģija, kinēmātika); ir grozīta tādu vārdu izruna, kuŗi jau palikuši par latviešu valodas īpašumu un valodas apziņā dziļi iesakņojušies (piem. «muzika», «kronika»). Bet tas vēl nav viss; ir vēl citi jautājumi, kuŗus nedrīkstam atstāt neievērotus.

Vārdnīcas sastādītāji ir gribējuši no grieķu un latīņu valodas ņemto vārdu izrunu pieskaņot oriģinālvārdu izrunai, bet «Svešvārdu vārdnīcā» redzam šinī ziņā savādu ainu. Ir daudz vārdu, kas atspoguļo nevis grieķu resp. romiešu, bet vācu un krievu izrunu.

Krievu izrunai pieslējušies tādi vārdi, kā abdikācija, aberrācija, afirmācija un visi citi substantīvi ar galotni — ācija. Tie nāk no latīņu valodas, bet latīņu valodā nōminatīva galotne ir -ātiō, ģen. -ātiōnis: abdicātiō, abdicātiōnis. Ja nu augstāk minētās formas būtu atvasinātas tieši no latīņu valodas, tām vajadzēja skanēt: abdikātiōne, aberrātiōne, afirmātiōne; vai arī — ja latviešu nōminatīvu atvasinām no latīņu nōminatīva — abdikātija, aberrātija, afirmātija. Bet

tagad visiem šiem vārdiem ir krievu galotne — ācija. To grozīt nav vajadzīgs, un «Svešvārdu vārdnīca» ir pareizi darījusi, atstādama to nepārgrozītu.

Joprojām «Svešvārdu vārdnīcā» ir vesels simts no grieķu vai latīņu valodas nākušū vārdu, kas pilnīgi atspoguļo vācu izrunu. Tādi vārdi ir piem., apoteoze, diagnoze, arhitekts, diference, divīzija, elevators u. t. t. Ja šie vārdi būtu ņemti taisni no grieķu vai latīņu valodas, tiem vajadzēja skanēt: apoteose, diagnose, arhitektons, diferentija, dīvisija, ēlevators. Ari šo vārdu tagadejo izrunu un rakstību varam paturēt, nepārgrozot tos pēc grieķu un latīņu mēles.

Bet nu ir savādi, ka liels skaits ar vācu vai krievu valodas starpniecību patapinātu grieķu un latīņu vārdu ir pārgrozīti, lai gan daži no tiem ir plaši pazīstami un latviešu valodas apziņā iesakņojušies. Šos vārdus var sadalīt divās grupās, kuŗas īsuma dēļ apzīmēšu vienu kā literatūras un tīpa grupu, bet otru kā muzikas un bāzes grupu.

Literatūra un tīps ir vispār pazīstami vārdi, bet «Svešvārdu vārdnīcā» tie parādās kā literatūra un tīps, tādēļ ka klasiskajās valodās šie vārdi skan litteratūra un τύπος, pirmais ar gaŗu a trešajā zīlbe un otrs ar īsu v. «Svešvārdu vārdnīcas» izdarītie literatūras un tīpa grozījumi ir formāli pareizi, bet tie ir lieki un nevajadzīgi, jo vairāk tamdēļ, ka nav ievērota izrunas paraša. Ja jau palika nepārgrozīti daudz vārdu, kas atspoguļo vācu izrunu, kamdēļ tad pārējos vajadzēja grozīt? Tie ir grozīti bez vajadzības un pietiekoša iemesla. — Pie šīs grupas pieder dīvainās pārāk vieglās formas un lielākā daļa pārāk smago, par kuŗām runa bija jau iepriekš; te jāpieskaita ari «matēmatika» un tai līdzīgas formas, beidzot atsevišķi vārdi: literatūra pārvērsta par literatūru, tīps par tipu, stīls par stilu, teorija par teōriju, teorēma par teōrēmu, līrika par liriku, mēdiķis par mediķi, fabrika par fabriku, instruments par instrūmentu, sērija par seriju, kronika par chroniku.

Sevišķa nokrāsa ir muzikas un bāzes grupai. Šeit attiecīgo vārdu grozījumi nevien groza parasto izrunu, ir lieki un nevajadzīgi, bet ari formāli nepareizi. Pārgrozītās formas ir latviešu valodā neciešami trejvalodu mistri.

Jautājums par trejvalodu mistriem ir visgrūtākais, pārveidojot latviešu valodā grieķu un latīņu vārdus, tādēļ tas

jāapskata drusku tuvāki. Muzikas vārds ir ņemts tieši no vācu valodas un te dzirdam tikai latviešu un vācu valodas skaņas un īpatnības: pirmās zilbes īsais u ir vācu (ne grieķu) piederums, bet akcents ir latviešu; otras zilbes z nāk no vācu (ne grieķu) valodas, bet beigu zilbes a ir latviešu valodas īpatnība. Te ir apvienotas tikai divu valodu skaņas un īpatnības. Turpreti mūzikas vārdā ir apvienotās triju — latviešu, grieķu un vācu — valodu skaņas un īpatnības: pirmās zilbes ū nāk no grieķiem, bet akcents ir latviešu īpašums; otras zilbes z pieder vāciešiem, bet beigu zilbes a latviešiem. Te nu gan katrs teiks, ka tādi vārdi nav derīgi un latviešu valodā nav uzņemami; ka vārdi jāatvasina tieši vai nu no grieķu vai vācu (resp. citas kādas tagadējās kultūrtautas) valodas. — Ja nu muzikas vārdu atvasinātum tieši no grieķu valodas, tas skanētu mūsika (no grieķu mūsikē). Varbūt atradīsies valodnieki, kas tā arī sāks rakstīt, tomēr nav domājams, ka šādam pasākumam būtu kādi panākumi: latvieši, kas pieraduši pie «muzikas», ir dzirdējuši arī franču *musique*, vācu *Musik*, nekad nesāks visumā runāt par «mūsiku». Tā nu jāatmet nevien mūsika, bet arī trejvalodu mistrs mūsika un jāpaliek pie līdzšīnejās muzikas. Jāatmet arī «baze» un jāpatur līdzšīnejā bāze: taisni no grieķu valodas atvasinātā «base» man rādās ne visai derīgs vārds. Un tomēr jāsaka, ka bez trejvalodu mistra formām neiztiksim. Ari šo jautājumu noskaidrosim ar sekošu piemēru.

Latīņu valodā ir vārds *tōtālītās*, ģen. *tōtālītātīs*. Franču valodā šis vārds skan *totalité*, vācu valodā *Totalität* (ar īsiem patskaņiem pirmajās zilbēs). Kā šo vārdu pārveidot latviešu valodā? Ņemot to no vācu valodas, dabūjam formu *totalītēte*. Bet latvieši ir jau pieraduši pie galotnes *-tāte* (piem. *universitāte*) un laikam gan negribēs atjaunot atņemto galotni *-tēte*. Ja nu «*totalītāti*» var uzskatīt par trejvalodu mistru, tad vārds jāatvasina no latīņu valodas, pie kam dabūjam formu *tōtālītāte*. Tā ir smaga forma un tā neviens negribēs runāt, tādēļ otra zilbe jāsaīsina un jāraksta *tōtālītāte*; varam saīsīnāt arī pirmo zilbi un rakstīt *totalītāte*. Bet ieskatoties šīnī formā (vai arī formā *tōtālītāte*), to atkal varam uzskatīt par trejvalodu mistru. Lai gan *totalītāte* nav atvasināta taisni no vācu valodas, tomēr var teikt, ka

abas pirmās zilbes saskan ar vācu izrunu, ā-patskanis nāk no romiešiem, bet, e ir latviešu valodas īpatnība. Un tomēr atnest «totalitāti» negribēsim, «mūziku» turpretī bez šaubām atmetīsim. Tad nu ceļās jautājums, kādas trejvalodu mistra formas atnest un kādas neatnest.

Te jāmeklē izeja, jāmeklē kompromiss, un kompromisa formula skanēs šādi: Trejvalodu mistra formas pielaižamas latviešu valodā tad, ja patapinot grieķu vai latīņu vārdus, aiz akcenta un ritma prasībām vai arī izrunas viegluma un ērtuma dēļ ir pārgrozītā oriģinālvārdu patskaņu kvantitatē; citas trejvalodu mistra formas ir atmetamas. — Par pielaižamām mistra formām var teikt, ka tās ir izrunas dabiskas pārveidošanas rezultāts; bet nepielaižamie trejvalodu mistri ir māksloti darinājumi, līdzīgi volapikam un esperanto valodai. Ka tādām formām nav vietas dzīvajā valodā, protams pats no sevis. Dažreiz mistra formas būs jāpieņem arī jau iesakņojušās izrunas dēļ.

Tagad atgriezīsimies pie «Svešvārdu vārdnīcā» uzņemtajām mistra formām. To ir prāvs skaits, ap 70. Latviešu valodā tās nav uzņemamas, jo tās ir radušās ne aiz akcenta un ritma prasībām, bet nepareizās metodes dēļ, bez vajadzības jaucot kopā triju valodu skaņas un īpatnības. Pielaižamas mistra formas ir «Svešvārdu vārdnīcā» tikai kādas piecas. Šeit es atzīmēšu «Svešvārdu vārdnīcas» trejvalodu mistrus, lai vārdnīcas lasītāji pie tiem nepierastu un tie neieviestos latviešu valodā; iekavās atzīmēšu lietojamās formas. Trejvalodu mistri ir šādi:

akūzātīvs (akuzatīvs)	eksklūzīvi (ekskluzīvi)
argūmentācija (argumentācija)	eirōnija (ironija)
anaistēzija (anestēzija)	faze (fāze)
balzams (balzāms)	fizika (fizīka)
baze (bāze)	fotografs (fotogrāfs)
bazilika (bazilīka)	fiziokrati (fiziokrāti)
cēnzēt (cenzēt)	fraze (frāze)
cēnzūra (cenzūra)	ģeodaizija (ģeodēzija)
cēremonija (ceremōnija)	ģimnazija (ģimnāzija)
cēzūra (cezūra)	hipoteze (hipotēze)
chrīzolitš (chrizolīts)	haimodināmika
depozīts (depozīts)	(hēmodināmika)

jūrisprudence (jurisprudence)	librācija (librācija)
jūsticija (justīce vai justīcija)	limitācija (limitācija)
jūstificēt (justificēt)	lokālizācija (lokālizācija)
jūstifikācija (justifikācija)	lokālizēt (lokālizēt)
kanālizācija (kanalizācija)	lokomobile (lokomobile)
kapitālizācija (kapitalizācija)	mūzejs (muzejs)
kaprise (kaprīze)	mūzika (muzīka)
katastaze (katastāze)	mūzicēt (muzicēt)
katēchēze (katechēze)	neutrālizācija (neutralizācija)
katēchizēt (katechizēt)	neutrālizēt (neutralizēt)
kompozīcija (kompozīcija)	notice (notīce)
konfidence (konfidence)	reālizācija (realizācija)
konsekvence (konzekvence)	reālizēt (realizēt)
konservātorija	republika (republika)
(konservatōrija)	signālizācija
kontrsignātūra	(signalizācija, signalēšana)
(kontrāsignatūra)	signālizēt (signalēt)
korrobōrācija (korroborācija)	teze (tēze)
krīze (krīze)	tranzīts (tranzīts)
kūriōzitāte (kuriozitāte)	transmūtācija (transmutācija)
kūriōzs (kuriōzs)	transpīrācija (transpirācija)
legālizācija un lēgālizācija	transpōnēt (transponēt)
(legalizācija)	ūzūrpēt (uzūrpēt)
legālizēt un lēgālizēt	velosipeds (velosipēds)
(legalizēt)	velodroms (velodrōms)
lēģitimācija (lēģitimācija)	vīzītēt (vizītēt).

No šeit minētām lietojamām formām tikai desmit ir atzīmētas arī «Svešvārdu vārdnīcā», jo daudz vārdu te ir rakstīti divejādi, vienu formu ieslēdzot iekavās.

Zīmīgus vārdus par trejvalodu mistriem ir rakstījis K. Mülenbachs, un viņa vārdus der atcerēties. Aizrādījis, ka universitātes vārdā galotne e pieglaužās latviešu mēlei, patskanis a beidzamā t priekšā apgalvo, ka tas īsts romietis, un ceturtais zilbes z nāk no vācu valodas, Mülenbachs tālāk raksta: «Mūsu valodas grozītājiem derētu drusku vairāk iepazīties ar valodas dabu, ar viņas dzīvi, iekām tie ko groza. Bet diemžēl daudzkārt tie nezina, ko tie dara. Jo nevaru iedomāties, ka kāds, labi zinādams, ka universitāte ir trejtautu mistrs, lietotu savos rakstos

tādu ērmu, kā universitāte. Esmu daudz ērnotus vārdus no latviešu rakstu valodas sakrājis, tomēr tāds trejtautību ērmu ērms, kāds universitāte, man nav pazīstams. Šo vārdu pareizi lietodami varam vai nu vecum veco universitāti rakstīt, kas man pareizi liekas esam, vai nu ari universitāti (s!), ja gribam, drusku vēsturi lietodami, pierādīt, ka neesam to vārdu patapinājuši no vāciem, bet taisni no romiešiem» (Daž. j., III, 79. l. p.).

Pie Mülenbacha beidzamajiem vārdiem gribu taisīt īsu piezīmi. Ja ar grieķu vai latīņu vārdiem esam iepazinušies ar vācu, franču vai krievu valodas starpniecību, bet šie vārdi vēl nav palikuši par latviešu valodas īpašumu, tad varam tos pieskaņot grieķu resp. romiešu izrunai, cik tālu to atļauj latv. valodas īpatnības un akcenta un ritma prasības; ar to jau negribam rādīt, ka šos vārdus esam patapinājuši taisni no grieķiem vai romiešiem. Sevišķi grieķu īpašvārdi mums jāpārņem latv. valodā, atvasinot tos taisni no grieķu, bet ne no vācu vai krievu valodas.

Ja jau starp aplūkotām vārdu grupām nebija saskaņas, tad inkonzekvence «Svešvārdu vārdnīcas» rakstībā top vēl lielāka, ja ieskatamies atsevišķu vārdu vai ari vārdu prefiksu rakstībā.

Latīņu prefikss *dē* ir «Svešvārdu vārdnīcā» rakstīts gan *dē*, gan *de*, gan *de(dē)*, piem. *dēdukcija*, *dēfēnsija*, *dēfīnēt*, *dēklīnēt*, *dēscendenti* u. t. t.; tad atkal: *decentrālizācija*, *deponēt*, *deputāts*; beidzot *de(dē)*: *deklamācija* (*dēklamācija*), *deklarēt* (*dēklarēt*), *delegēt* (*dēlegēt*). Vārdnīcas priekšvārdos paskaidrots, ka ortogrāfijas komisija vienojusies, ka «pilnīgi restaurēt oriģināla gaŗumu vai īsumu pašlaik nevar, sevišķi tos vārdos, kas vispār pazīstami un praktiskā dzīvē dziļi iesakņojušies (piem.: universitāti vajadzētu saukt par ūniversitāti), bet tādos vārdos, kas mazāk lietājami, pieņaturēt oriģināla gaŗumu vai īsumu. Dažos svārstīgos gadījumos pareizā izruna un rakstība ieslēgta iekavās vai arī iekavās atzīmēta jau ieviesusies izruna. Minētos gadījumos īstās robežas pašlaik grūti nospraust; pēc dažiem gadiem, kad šos jautājumos būs zināmi piedzīvojumi praktiskā lietāšanā, varēs šādu svārstību pilnīgi izbeigt». Šo paskaidrojumu attiecinot uz aplūkojamo gadījumu ar prefiksu *dē*, *de*

un de (dē), jānāk pie šādiem slēdzieniem. Vārds «dēklinēt» pēc ortogrāfijas komisijas domām tiek mazāk lietots nekā «deponēt», un tādēļ pirmais jāraksta ar dē, bet otrs ar de. Vai šādas subjektīvas domas ir pietiekošs iemesls, lai ieteiktu vienu vārdu rakstīt ar de un otru ar dē? Un ja arī tiešām daži ar prefiksu dē salikti vārdi tiek vairāk lietoti, citi atkal mazāk, tad arī tas nav iemesls noteikt prefiksam dē divejādu rakstību un izrunu. Ir taču pazīstama lieta, ka valodā darbojas analōģijas spēks, kas cenšas nolīdzināt apmēram līdzīgu zilbju dažādo izrunu (sal. formas skatās un lūkojas, ar galotnēm -ās un -as, no kuŗām pēdējā daudz apvidos piemērojušies galotnei -ās). Ja nu ievērojam valodā valdošo asimilācijas (piemērošanās) procesu, tad ir neracionāli noteikt prefiksam dē divejādu izrunu un rakstību; te jānoteic tikai viena izruna. Bet kāda? Ņemot vērā šī prefiksa īso izrunu, pie kuŗas esam jau pilnīgi pieraduši (piem. delegāts, deputāts, deponēt, deklarēt u. c.), šī īsā izruna jāpieņem arī visos citos vārdos, ko pārņemam no latīņu valodas. Tad nebūs arī vajadzīgs «Svešvārdu vārdnīcā» likt iekavās tādas formas, kā dēklāmācija, dēklārēt, dēlēgāts, dēkrēts u. c. Ar šīm divkāršajām formām vārdnīcas lietotājs taču nezina, ko iesākt — kuŗu lietot un kuŗu nelietot. Ortogrāfijas komisija domā, ka šādu rakstību varēšot pilnīgi izbeigt pēc dažiem gadiem, kad šos jautājumos būšot zinami piedzīvojumi praktiskā lietošanā. Pēc dažiem gadiem šīs divejādās rakstības dēļ būs praktiskā dzīvē liels juceklis, — kā tad ortogrāfijas komisija gribēs to izbeigt? Labāk ir šādu jucekli nemaz nepielaist un jau tagad noteikt minētajam prefiksam pareizu rakstību.

Prefiksa prē rakstībā redzama «Svešvārdu vārdnīcā» tāda pat dažādība: prēlūdija, prēmija, prēmisa, prēnumurēt; prezidents (prēzidents), precedents (prēcēdents), predikāts (prēdikāts), preparēt (prēparēt); netrūkst arī trejvalodu mistra: prēcizi, prēzentēt, prēpozīcija. No šeit minētiem vārdiem «prēmija» jāraksta ar prē, tādēļ ka pie šādas izrunas esam jau pieraduši, bet pārejos jālieto pre; prēpozīcijas vietā jāraksta prepozīcija.

Ar prefiksu se redzam «Svešvārdu vārdnīcā» starp citām formām arī šādas: sekretārs; sēcesija, sēlekcija; sepa-

rātors (sēparātors), separēt (sēparēt); sēkulārizācija (trejvalodu mīstrs).

Tā pati dažādība ar prefiksu *ex resp.* ē saliktajos vārdos, piem.: elevātors, edikts (ēdikts), ēdīcija, ēmigrēt, ēvakuēt, ēminence. Elevātors un edikts ir pazīstami vārdi un viņu pirmās zilbes izrunai, sekojot analōģijas un asimilācijas princīpam, jāpieskaņo arī pārejo vārdu izruna un jāraksta: edīcija, emigrēt, evakuēt, eminence.

Inkonzekvence skaņu apzīmējumos un atsevišķu vārdu rakstībā ir «Svešvārdu vārdnīcā» jo liela.

Grieķu divskanis *ev* atdarināts trejādi, kā *ei*, *eu* un *ev*: farmaceits, terapeuts, evaņģēlijs (pareizi: evaņģēlijs). Kā grieķu *ev* atdarināms latviešu valodā, par to esmu jau rakstījis un šeit nav vajadzīgs to atkārtot.

Trejādās o-skaņas «Svešvārdu vārdnīcā» apzīmētas ar *o* un *ō*, tā tad *o* jāizrunā gan kā īsais *o*, gan kā divskanis *uo*. No tam ceļās nenoteiktība un neskaidrība. Pazīstamos vārdos kā *mode*, *metode*, *sinode*, mēs *o* izrunāsim kā *uo*; bet kā lai izrunājam beigu zilbes *o*-burtu vārdā «orātors» — kā *uo* (sal. redaktors) vai kā īso *o*? Neskaidrība top vēl lielāka, ja ievērojam, ka vārdos «stentors» un «vektors» galotne *-tors* apzīmēta ar gaŗuma zīmi. Vai šī galotne dažādi izrunājama? Kā lai izrunājam *o*-burtu vārdā «virtuozs»? Taču gan kā *ō*, bet tad iznāk, ka ar vienu un to pašu rakstu zīmi *o* tiek apzīmētas visas trīs *o*-skaņas — gan *o*, gan *ō*, gan *uo*. Vārdā «metamorfoza» pirmais *o* nozīmē īso *o*, bet otrais *ō*. Kapitōls apzīmēts ar gaŗuma zīmi, bet rapsodija nav apzīmēta. Tiešām nezīnu, kā lai izrunāju «Svešvārdu vārdnīcā» atrodamās formas «orātorija un labōrātorija». Kāds te ir zilbju iedalījums un kāda ir ritmiskā shēma? Pēc manas metodes šie vārdi rakstami šādi: oratōrija un laboratōrija. «Svešvārdu vārdnīcā» atrodamās formas «konservātorija», «observātorija» jāraksta «konservatōrija», observatōrija». Šinīs vārdos galotne *-orija* «Svešvārdu vārdnīcā» nav apzīmēta ar gaŗuma zīmi, bet territōrijas vārdā ir apzīmēta. — Kā lai izrunājam «Svešvārdu vārdnīcā» atrodamo «obligātorisks»? Pirmais *o* ir īss, bet ko nozīmē ceturtais zilbes *o*? Vai tas arī ir īss?

Molls (no latīņu *mollis*), kapellmeistars un kapitells rakstīti «Svešvārdu vārdnīcā» ar diviem *l*, bet metāls (no grieķu

metallon) un tintils (no itāļu tintillo) ar vienu l. Rakstibu ar diviem l var attaisnot kā etimolōģisko rakstibu, man tomēr rādās, ka svešvārdos vajadzētu turēties pie fonētiskās rakstības, jo citādi arī gramatikas vārds būtu jāraksta ar diviem m.

Nepielaižams trejvalodu mistrs, pie tam vēl ar «matēmatikas» latviešu valodai pretīgo ritmisko schēmu ģenitīva, datīva un akuzatīva formās, ir «Svešvārdu vārdnīcā» uzņemtais «entūziāsmis» (pareizi: entuziasms).

«Svešvārdu vārdnīcā» uzņemtais chrīzolitis ir trejvalodu mistrs. Ja šo vārdu atvasinām tieši no grieķu valodas, tas skanēs «chrīsolīts», ja no vācu — «chrīzolīts». Kuŗu formu izvēlēties? Man rādās, ka zinātniskos terminos neder stipri atšķirties no vācu un franču valodas formām, un tādēļ priekšroka dodama chrīzolītam. — Domāju arī, ka zinātnieki, kas pieraduši pie vācu Geodāsie un līdzīga franču vārda, jutīsies apgrūtināti, jo viņiem būs jārunā un jāraksta par ģeodaisiju vai pat ģeodaisiju; viņiem būs vieglāki un ērtāki lietot no vācu valodas ņemto ģeodēziju.

Ja «matemātiku» «Svešvārdu vārdnīca» pārvērs par «matēmatiku», tad arī «diplomātiku» vajadzēja pārvērst par diplōmatiku»; «diplomātikai» tomēr laimējies no šādas metamorfōzas izbēgt.

«Svešvārdu vārdnīca» grozijusi «kronikas» izrunu, jo viņas vietā stājusies «chronika» (ar o vai ar uo?), tāpat ķīrurgijas vietā chirurgija, ķerubu vietā cherubi u. t. t. Kādēļ, nav zināms. Tad jau arī ķīmiju vajadzēja pārvērst par chīmiju un ķīmīķi par chīmīķi, te tomēr atstātas formas ar k.

Ortogrāfijas komisija dara pareizi, dažus vārdus atvasinādama tieši no franču, bet ne no latīņu valodas. Tādi vārdi ir piem. žests, žestikulēt, žestikulācija. Ari žurnāls nāk taisni no franču valodas, tāpat arī žurnālists; bet kādēļ pēdejā vārda a-patskani ortogrāfijas komisija pagarina un raksta «žurnālists»? Franču valodā minētais patskanis ir taču īss. Tas pagarināts laikam gan tamdēļ, ka «žurnālā» tas ir garš. Rakstības ārejai konzekvencei ir ziedotā nevien latviešu parastā izruna, bet arī saskaņa ar franču izrunu. Tas pats sakāms par «turistu», kas «Svešvārdu vārdnīcā» pārtaišits par «tūristu».

Karnevāls rakstīts «Svešvārdu vārdnīcā» ar īsu a beigu zilbē. Itāļi savu carnevale izrunā ar gaŗu a, lai gan šī vārda otrā daļa nāk no latīņu valēre, kur a ir īss. Ko nu dara ortogrāfijas komisija? Viņa neapmierinās ar itāļu izrunu, bet ņem atvasināmā vārda beigu zilbes a no latīņu valodas un rada tā latviešu valodā nepielaižamu trejvalodu mistru «karnevals».

Ja «miriādes» vārdā ortogrāfijas komisija pagarina grieķu īso a, tad tas nerunā viņas metodei par labu; bet ja «miriāde» ir ņemta tieši no franču vai vācu valodas, tad tas atkal nesaskan ar komisijas uzskatu, ka korrekti jāraksta grieķu īsie un garie patskaņi.

«Temperatūras» rakstībā ortogrāfijas komisija ievērojusi izrunas paraŗu un treŗās zilbes a nav pagarinājusi, bet «literatūras» un «reperatūras» rakstībā izrunas paraŗa nav ievērota un minētās zilbes a ir pagarināts (literātūra, reparātūra). «Literatūras» vārdā a-patskanis pagarināts laikam tamdēļ, ka «Sveŗvārdu vārdnīcā» blakus «literatūrai» atrodās formas «literāts» un «literārisks»: ortogrāfijas komisija ir gribējusi ievērot konzekvenci ņo vārdu rakstībā. Bet salīdzinot «literātūru» ar «temperatūru», redzam, ka te konzekvences nav. Tas pierāda, ka apmēram līdzīgu formu rakstībā ne katru reiz ir iespējama konzekvence; tādēļ tādu formu rakstībā, kā literāts, literārisks, literātūra, jautājums jāizŗķir nevis pēc ārejās konzekvences, bet pēc izrunas paraŗas resp. ritma prasībām, un jāraksta nevis «literātūra», bet «literatūra». «Literatūrai» ir vieglāks un vairāk tekoŗš ritums nekā «Sveŗvārdu vārdnīcas» ieteiktajai «literātūrai».

Ka valoda nepretojas izrunas inkonzekvencei vārdos «literāts» un «literatūra», par to liecina arī formas «tīps» un «tipogrāfija». Ja inkonzekvence ņinīs formās būtu latvieŗa ausij pretīga, valoda to būtu novērsusi un mēs runātu vai nu par «tīpiem» un «tipogrāfiju», vai arī par «tīpiem» un «tipografiju». Cits piemērs: «tonis» jāizrunā ar divskani uo, bet «tonometrs» ar o. Mēs teiksim arī «psīche», «psīchisks», bet «psicholōģija». «Sveŗvārdu vārdnīca», ievērodama ārejo rakstības konzekvenci, arī ņo vārdu raksta «psīcholōģija». Priekŗroka tomēr dodama formai «psicholōģija», proti aiz diviem iemesliem: vŗspirms, ņai formai par labu

runā izrunas paraša, un otrkārt — ritums. Zilbe lo, tāpat kā visos citos vārdos, kuŗu sastāvdaļa ir -lōģija, jāizrunā gaŗi, bet šādā gadījumā pirmā zilbe jāizrunā īsi; ja pirmo zilbi izrunājam gaŗi, zilbe lo jāizrunā īsi. Tā nu atkal šī vārda vienāda vai otrāda rakstība neizbēgami noved pie inkonzekvence: «psīcholoģijas» rakstība (ar īsiem o) neatbilst «teoloģijas» rakstībai, bet «psicholoģijas» rakstība neatbilst «psīches» rakstībai. Ja rakstītum «psīcholoģija», ritums nebūtu teicams; šāda izruna neatbilst tekoša ritma prasībām.

Augstāk sacītam atbilst sekošo vārdu šāda rakstība: meteōrs (no grieķu *μετέωρος*), meteorolōgs, meteoroloģija. «Svešvārdu vārdnīcā» ir šādas formas: meteors, meteorologs, meteoroloģija. Kā tās lai izrunā?

«Svešvārdu vārdnīcā» atrodam formas «dēmokratija» un «dēmokrāts». Sekodama savam paņēmienam, ortogrāfijas komisija ir korrekti atdarinājusi oriģinālvārdu patskaņu kvantitāti, bet līdz ar to grozījusi vārdu parasto izrunu. Patiesībā arī te nekas nav grozams. «Demokrātijas» vārdā zilbe -kra-, tāpat kā «aristokrātijas» vārdā, jāpagarina, bet šādā gadījumā pirmā zilbe jāizrunā īsi; ja pirmo zilbi izrunājam gaŗi, mēs nedrīkstam pagarināt trešo zilbi. Bet ja nu rakstam un runājam «dēmokratija», tad šai rakstībai jāpieskaņo arī otrs augstāk minētais vārds un jāraksta «demokrāts». Attiecīgā grieķu vārda ritmu — — — — neatdarina ne «demokrāts» (— — —) nei «dēmokrāts» (— — —) Sugas vārdiem «aristokrāts» un «demokrāts» jāpieskaņo arī īpašvārdu «Aristokrāts» un «Demokrāts» rakstība. No otras puses jāaizrāda uz īpašvārdiem «Dēmostens, Dēmofils, Dēmotels» u. c., kur pirmā zilbe ir gaŗa; uz vārdiem «Sōkrats, Echekrats, Hermokrāts» u. c., kur beidzamā zilbe ir īsa.

Trejvalodu mistru dēļ ir neizbēgama ārejā inkonzekvence ar prefiksu sub- saliktajos svešvārdos. Vārdus, kā substantīvs, substitūts, substance mēs esam aizņēmušies no vāciešiem un sākumā runājām par substantīviem, substitūtu, substanci. Bet tad atradām, ka šie vārdi nāk no latīņu valodas un ka latīņu valodā s tiek izrunāts nevis kā z, bet kā s; tādēļ sākām rakstīt un arī tagad rakstam: substantīvs, substitūts, substance. Pret formām substantīvs un substitūts

neko nevar iebilst, jo ja šos vārdus atvasinātum tieši no latīņu valodas, dabūtum tās pašas formas; bet «substance» ir trejvalodu mistrs, jo s nāk no latīņu, c no vācu un e no latviešu valodas. Atsakoties no trejvalodu mistra formas, mums jāraksta «zubstance». Bet ar to ronās inkonzekvence prefiksa sub- rakstībā: daudz vārdus rakstīsim ar sub-, bet daži būs jāraksta ar zub-. Ja gribam inkonzekvenci novērst, būtu visi vārdi jāraksta ar sub-. Prefiksu sub- tādos vārdos, kā «substance» varētu attaisnot analōģija, kas cenšas nolīdzināt apmēram līdzīgi skanošu formu dažādo izrunu.

Stipri sarežģijas jautājums par tādu vārdu rakstību, kas salikti ar prefiksu sin-, piem. sineze, sinekfonēze, sinkinēze. Šīs formas ir trejvalodu mistri, jo pirmās zilbes s nāk no grieķu, bet beidzamās zilbes z no vācu valodas, akcents ir latviešu un arī beidzamās zilbes e ir parasta latviešu substantīvu galotne. Ja šos vārdus atvasinām no grieķu valodas, tie skanēs: sinese, sinekfōnēse, sinkīnēse; no vācu valodas ņemtās formas ir šādas: zinēze, zinekfonēze, zinkinēze. Kādas formas izvēlēties? Grieķu zilbi -se mēs gan nepieņemsim, jo esam jau pieraduši pie -ze tādos vārdos, kā tēze, hipotēze, bāze, fāze, frāze, krīze; tā tad būtu jāizvēlās vācu formas zinēze u. t. t. Bet valodas sajūta pretojas zilbei zin-, jo esam jau pieraduši pie sin- tādos vārdos, kā sinode, sintakse, sindikāts. Tā ir dilemma, no kuņas nav viegli atrast izeju. Man rādās, ka derētu paturēt prefiksa sin- grieķu izrunu, bet no otras puses atstāt nepārgrozītu parasto galotni -ze un rakstīt sineze (vai arī sinēze), sinekfonēze, sinkinēze. Trejvalodu mistru šinīs formās attaisnotu valodas paraša.

Kāda loma svešvārdu rakstībā pieder izrunas parašai, varam redzēt kauzalitātes vārdā. Tas ir trejvalodu mistrs, ko patiesībā vajadzētu rakstīt «kausalitāte» (saīsinot otras zilbes patskani). Bet pie formas kauzāls (ar z) esam tā pieraduši, ka to gan negribēsīm grozīt, un tādēļ jāraksta arī «kausalitāte». Trejvalodu mistra formas ir arī kvalitāte, solidaritāte un suverēnitāte.

«Svešvārdu vārdnīcā» atrodam formas: dinamika, haemodināmika, aerodināmika. Šo vārdu latviskās formas varam atvasināt vai nu no grieķu vai arī vācu valodas. No

grieķu valodas atvasinātās formas skanēs šādi: dinamika (pirmās zilbes i pagarināts), haimodinamika, āerodinamika (pirmais a pagarināts). No vācu valodas atvasinātās formas: dināmika, hēmodināmika (— — — — —), āerodināmika (— — — — —). Abu beidzamo vārdu ritums ir ļoti skaists un tekošs, kamēr no grieķu valodas atvasināto formu ritums nav īsti teicams. Tādēļ es vismaz ieteiktu izvēlēties no vācu, bet ne no grieķu valodas atvasinātās formas.

«Svešvārdu vārdnīcā» atzīmētā forma «haimodināmika» ir latviešu valodā nepielaižams trejvalodu mistrs, bet «aerodinamikai» ir nōminatīva formā veselas septiņas cita citai sekojošas īsas zilbes. «Haimodināmikas» vārdā ceturtās zilbes a-patskanis ir pagarināts, bet «dinamikas» un «aerodinamikas» vārdos nav pagarināts. Te nav ievērota pat ārejā rakstības konzekvence, ko citos gadījumos — ja attiecīgie vārdi stāv viens otram blakus — «Svešvārdu vārdnīcā» bieži vien pārāk cītīgi ievēro (piem. literāts, literātūra, fakultāte, fakultātīvs; kā izņēmumi jāpiemin formas: kōpija, kopēt, mōbils, mobilizēt).

Ģenealōģijas vārds tiek grieķu valodā izrunāts pēc ritmiskās schēmas — — — — —. Tas ir skaists ritums, skan it kā melodija. Ari latviešu valodā šim vārdam ir labs ritums: — — — — —. Bet kā ir izrunājama «Svešvārdu vārdnīcā» atrodamā forma «ģenealōģija»? To citādi nevar izrunāt kā pēc schēmas — — — — —. Te pirmajā nodalījumā ir divas īsas zilbes (viena ar akcentu), bet otrā nodalījumā ir četras zilbes, no tām viena gaŗa. Nezinu neviena vārda ar šādu ritmisko schēmu, un tāda vārda laikam gan nav, jo šī schēma ir pretīga valodas dabai, kas vārdu izrunā tiecas pēc harmonijas un simmetrijas. No tam jāsprieŗ, nerunājot par citiem vērojumiem, ka «Svešvārdu vārdnīcas» paņēmiens — stingri ievērot oriģinālvārdu patskaŗu kvantitatī — ir principiāli nepareizs.

Varu savu «Svešvārdu vārdnīcas» kritisko pārskatu beigt; ir lieki veltīt tai vēl vairāk laika un telpas. Katrs šo rindiŗu lasītājs būs pārliecinājies, ka viŗas ieteiktā svešvārdu rakstība ir pa lielai daŗai nepareiza. Tā ir pamatīgi jāizlabo, citādi tā bojās latviešu valodu. Šī nepareizā rakstība bez kavēšanās jāizbeidz visās Latvijas skolās — gan augstākās, gan zemākās.

Skolotājiem un rakstniekiem, kas ievērojuši «Svešvārdu vārdnīcas» nepareizo rakstību, nekādus pārmetumus neizsaku: viņi ir sekojuši valodnieku it kā zinātniskām atziņām. Patiesībā arī valodniekus nenākās vainot: viņi ir gribējuši nodibināt svešvārdu pareizrakstību latviešu valodā. Bet kā katra zinātne sākumā pa laikam iet greizus ceļus, tā tas noticis arī šeit. Kļūda te ir tā, ka valodnieki stājušies pie darba, iepriekš neizstrādādami pareizu metodi, jo «Svešvārdu vārdnīcā» lietotais paņēmieni — korrekti rakstīt patskaņu kvantitāti no klasiskajām valodām patapinātos vārdos — nav zinātniska metode.

II. Tautas valoda un rakstu valoda.

1. Darbības vārdu vidējās kārtas galotnes -as un -ās.

Tagadējā rakstu valodā blakus formām «rādās, skatās» sastopam arī formas bez gaŗuma zīmes uz galotnes -as: liekas, lūkojas u. c. Kur meklējams iemesls šādai rakstības dažādībai?

Par galotnēm -as un -ās J. Endzelīns dod Latviešu gramatikā (114. §.) šādu paskaidrojumu: «Tagadnes celms senāk beidzās ar -a, -i, -ā; piem. *dzena, *guli, *zinā. Pēc īso patskaņu atkrišanas un gaŗo patskaņu saīsināšanas galu zilbē no minētām formām izcēlās tagadējās dzen, gul, zinā»; pilnās galotnes paglābās vidējā kārtā: dzenas, (ap)gulis, (ap)zinās. «Dažās izloksnēs vēl tagad izšķir šīs trejādās galotnes, bet izloksņu vairumā un rakstu valodā i-celmi (piem. gul, redz, tic) arī vidējā kārtā tagad pieslējušies a-celmiem.» ... «Un tā tagad rakstu valodā senājiem i-celmiem vidējā kārtā tā pati galotne, kas a-celmiem (piem. apgulas kā dzenas). Daudz izloksnēs arī a-celmi un ā-celmi vidējā kārtā sajuķuši: vienā izloksņu daļā a-celmu galotne -as (ar īsu a) pārnesta arī uz ā-celmiem (dzenas, apzinas ar īsu as), otrā daļā ā-celmu galotne -ās (ar gaŗu a) pārnesta

arī uz a- celmiem (dzenās, apzinās ar gaŗu -ās), trešajā daļā tagad bez kādas izšķirības lieto abas galotnes (dzenas un dzenās, apzinas un apzinās). Ievērojot to, ka dažas vidus izloksnes vēl tagad pareizi izšķir galotnes -as un -ās (dzenas blakus skatās, apzinās), deŗ arī rakstu valodā ievērot starpību starp a- celmu galotni -as (dzenas) un ā- celmu galotni -ās (apzinās)».

Saskaņā ar šo paskaidrojumu J. Endzelīns un P. Šmits savā kopīgi sastādītajā «Izrunas un rakstības vadonī» saka gluŗi noteikti, ka videjās kārtas «ā- celmu tagadnes trešajā personā, t. i. tūr, kur atbilstošā darāmās kārtas forma beidzas ar -a» (piem. skata: skatās, līdzina: līdzinās), ir gaŗš patskanis; «bet kur darāmās kārtas forma nebeidzas ar īsu -a, tur vidējai kārtai rakstu valodā ir īss patskanis». Tā ir formulēts it kā rakstu valodas likums, un šo «likumu» tagadejā rakstu valodā ievēro.

Augstāk minēto Latvieŗu gramatikā ievietoto tēlojumu lasot jāsprieŗ, kā tauta, ar laiku zaudēdama sajūtu, kad galotne -as jāizrunā īsi un kad stiepti, vispirms lieto abas galotnes blakus, bez izšķirības, bet pēc tam, neciezdama izrunas dažādību, tiecas pēc vienādas izrunas, dažos apvidos pielīdzinādama īso izrunu stieptai, citos atkal stiepto īsai. Lai gan dažās vidus izloksnēs, pēc J. Endzelīna aizrādījuma, vēl tagad pareizi izšķir stiepto un īso izrunu, tomēr tautas lielākā daļa jau zaudējusi izšķirības sajūtu starp stiepto un īso galotni.

Šis piemērs ar videjās kārtas galotni -as ir interesants tanī ziņā, ka tas gaiŗi rāda valodas formu veidoŗanos, valodas tieksmi pāriet no izrunas dažādības uz vienādību. Apcerējamā gadījumā šis veidoŗanās process vēl nav izbeidzies, kamēr citos valoda jau pilnīgi izveidojusi vienādu izrunu.

Atgādināsimies tikai dažus piemērus. Latvieŗu valodā k un g pa laikam pārvērsās i, e un ie priekšā par c un dz, piem. koks, kociņš; draugs, draudzība, draudze. Ari locījumu formās — daudzskaitļa nōminatīvā un datīvā — būtu sagaidama c - un dz- skaņā, tomēr te redzam tikai formas ar k un g: koki, kociem; draugi, draugiem. Kādēŗ k un

g šinīs formās nav pārvērsti par c un dz? Tādēļ, ka blakus nōminatīvam un datīvam stāv ģenitīvs un akuzatīvs ar k un g: lauku, laukus; draugu, draugus; neciezdama blakus stāvošu formu dažādu izrunu, valoda nodibinājusi izrunas vienādību, atsacīdamās nōminatīva un datīva formās pārvērst k un g par c un dz. — Ļoti spilgtu asimilācijas (piemērošanās) piemēru varam redzēt izteiciena «simtām reizēm». «Simts» ir vīriešu kārtas skaitļa vārds un daudzskaitļa instrumentālis (datīvs) skan «simtiem», bet te redzam formu «simtām»: vīriešu kārtas galotnes vietā stājusies feminīna galotne, pieskaņotāmās feminīnam «reizēm». To apliecina arī šādi izteicieni: simtiem gadu aiztecējuši, bet «mēs bijām div' māsiņas, simtām tādu nedabūsi pie vērpšanas, pie aušanas, pie vilnaiņu rakstīšanas». — Varētu minēt vēl vairāk piemēru, bet pietiks ar šiem, lai zustu katras šaubas, ka arī gadījumā ar darbības vārdu videjās kārtas galotnēm -as un -ās izpaužās valodas tieksme pēc izrunas vienādības.

Te nu ceļās jautājums: Ko šādā gadījumā darīt rakstu valodai? Kā viņai reaģēt uz asimilācijas procesu, kas norisinās tautas valodā? Te ir domājamas trīs iespējamības: rakstu valoda var tautas valodas tieksmi pēc izrunas vienādības atbalstīt, var tai pretoties, vai arī palikt neitrāla.

Palikt neitrālai, rakstu valodai tagad nav labi iespējams. Tas bija gan domājams agrākās pareizrakstības laikā, kad daudz gadījumos patskaņu gaŗumu nemaz neapzīmēja; bet ja tagad rakstu valoda visus gaŗos patskaņus apzīmē ar gaŗuma zīmi, tad viņai gribot negribot šinī jautājumā jāieņem noteikts stāvoklis, jo apzīmējot vai neapzīmējot galotni -as ar gaŗuma zīmi, viņa jau atbalsta vienu vai otru izrunu.

Pieņemdama izšķirību starp a- celmu galotni -as (ar īsu a) un ā- celmu galotni -ās (ar gaŗu a), rakstu valoda pretotos tautas valodas tieksmei pēc izrunas vienādības, nepieņemtu vērību faktam, ka tauta pa lielum lielai daļai jau zaudējusi sajūtu, kad galotne -as izrunājama īsi un kad stiepti. Ko rakstu valoda ar to sasniegtu? Tautas vairumam viņa vairs neiemācīs pareizi izšķirt starp galotnēm -as un -ās, bet viņa var gan sacelt apjukumu un nenoteiktību

apvidos, kur jau sasniegta zinama izrunas vienādība, t. i. tādu pašu nenoteiktību, kāda valda tur, kur īso un stiepto izrunu lieto blakus, bez izšķirības. Tomēr jādoma, ka rakstu valoda negribēs traucēt tautas valodas dabisko veidošanos, nestāsies ceļā viņas tieksmei pēc izrunas vienādības. Bet ja tā, tad rakstu valodai atliek tikai viens ceļš — izvēlēties starp galotnes -as īso un stiepto izrunu. Līdz ar to viņa palīdzēs tautas valodai drīzāk nodibināt vienādību vidējās kārtas galotnes -as izrunā.

Bet kurū izrunu izvēlēties? Kāds lai būtu kritērijs, kas atvieglinātu pareizo izvēli? Par kritēriju var noderēt izruna, kas izveidojusies ap Jelgavu un Dobeli, kur runā viskaidrāko rakstu valodu. Bet ap Jelgavu un Dobeli, nerunājot nemaz par daudz citiem apvidiem, vidējās kārtas galotni -as bez izšķirības izrunā stiepti; tādēļ rakstu valodai der šo galotni visnotaļ apzīmēt ar gaŗuma zīmi. Šai galotnei par labu runā arī viss tas, ko J. Endzelīns raksta par viņu Lett. Gram. 707. §. Te Endzelīns paskaidro, kādos apvidos lieto vienu un otru vidējās kārtas galotni, un tad nu izrādās, ka pirmātnējā izšķirība uzglabājusies ne visai daudz apvidos; jauktā izruna sastopama vairāk vietās; galotne -as (kā no a- tā no ā- celmiem) arī nav visai stipri izplatīta, bet ļoti izplatīta, gan Vidzemē gan Kurzemē, ir galotne -ās (kā no a- tā no ā- celmiem). Interesants ir arī J. Endzelīna aizrādījums, ka galotne -ās no a- celmiem sastopama jau visvecākajos tekstos, piem. liekās («*λεταε*», Undeutsche Psalmen), nākās («*ναηψαηε*») un dodās («*δοηδαηε*», pie Manceļa). Kamdēļ tad nu būtu vajadzīgs atsacīties no plaši izplatītās un rakstu valodā iesakņojušās galotnes -ās, tās vietā ievēdot pirmātnējo izšķirību starp -as un -ās?

Visnotaļ apzīmējot vidējās kārtas tagadnes galotni -as ar gaŗuma zīmi, ceļās zinama neērtība tanī ziņā, ka dažos gadījumos tagadnes un pagātnes formas būs vienādas, piem. «lūkojās, pulcējās» var attiekties gan uz tagadni gan uz pagātņi; vai ir domāta tagadne vai pagātne, var rādīt tikai raksta saturs. Šo neērtību var tomēr viegli novērst, apzīmējot tagadnes formu ar gaŗuma zīmi '. Tad «lūkojās» būs tagadnes, bet «lūkojās» pagātnes forma, un ar to katrs pārpratum ir novērst. — Jāaizrāda, ka arī citas verba formas ir dažreiz vienādas kā tagadnē tā pagātnē; piem.

vienskaitļa pirmās personas formas: runāju, vēroju, lūkojos, ieteicu u. c. var attiekties nevien uz tagadni, bet arī uz pagātņi; rakstos te nekādi nevar aizrādīt, vai domāta ir tagadne vai pagātne.

Jaunā ortogrāfija ir pārāk raiba ar lielo daudzumu (vajadzīgu un nevajadzīgu) garuma zīmju, tādēļ ievēdot jauno garuma zīmi vajadzētu reizē atsacīties no visām nevajadzīgām garuma zīmēm. Ikkatru stiepti izrunāto patskani apzīmējot ar garuma zīmi, valodniekiem gan būs savi iemesli bijuši; tomēr nedomāju, ka tie būtu pietiekoši, lai tik lielā mērā apgrūtinātu rakstīšanu un latviešu rakstus padarītu tik raibus kā nevienā citā valodā. Patiesībā garuma zīmes ir vajadzīgas tikai šādos gadījumos:

1) lai izšķirtu līdzīgus vārdus vienu no otra, piem. «leja» (substantīvs) un «lēja» (3. pers. pagātnes forma no darbības vārda «liet»);

2) lai izšķirtu viena un tā paša vārda dažādos locījumus: «leja» (nōminatīvs) un «lejā» (lokatīvs);

3) lai darbības vārdos izšķirtu tagadni no pagātnes: mēs «lūkojamies» (tagadne) un «lūkojāmies» (pagātne);

4) ja darbības vārdu videjā kārtā ir vienāda tagadnē un pagātnē, tad tagadnes galotne jāapzīmē ar ´, bet pagātnes ar ¨, piem. viņš mazgājās (tagadne) un mazgājās (pagātne);*)

5) garuma zīmes vajadzīgas tanīs svešvārdos, kas lasītāju lielākai daļai maz pazīstami, piem. ūceans, Apollōns.

6) ar garuma zīmi der apzīmēt vārdu celmus, piem. pārbrukt jūrai pāri.

2. Mēs sakam, jūs sakat.

J. Endzelīns aizrāda (Lett. Gramm., § 661), ka ā- celmu pirmātnējā konjugācija (sakām, sakāt) uzglabājusies Kurzemes dienvidus-vakara apgabalā, dažās vidus izloksnēs Vidzemē (ap Burtniekiem, Dzērbeni, Drustiem u. c.), tāpat arī augšienes izloksnēs Vidzemē un Kurzemē; citur vi-

*) Šinī apcerējumā ar pagātnes formām vienādās tagadnes formas rakstītas bez garuma zīmes.

sur 1. un 2. personas daudzskaitļa formām ir tā pati galotne kā a- celmiem (sakam, sakat). Latviešu gramatikā J. Endzelīns paskaidro, ka dažās izloksnēs arī tagad vēl runā: sargām, zinām, sargāt, zināt, sargāms, zināms. Saskaņā ar to, Latv. gram. locīšanas paraugos šīs formas apzīmētas ar gaŗumu zīmi virs beigu zilbes a; tāpat arī 3. šķītas 2. pašķiras formas: darām, darāt, darāties, darāties, darāms. «Izrunas un rakstības vadonī» turpretī aizrādīts, ka «nav kļūda šais formās runāt un rakstīt īsu patskani, piem., sakam, sakat, sakams», tādēļ ka «daudzas vidus izloksnes te gaŗumu ir zaudējušas».

Rakstu valodā tagad var sastapt formas: mēs lasām, rakstām, lasāma grāmata u. t. t. Tā nu arī šinī gadījumā sāk ieviesties rakstības izšķirība starp ā- un a- celmiem, jo a- celmu attiecīgās formas raksta ar īsu patskani: nesam, nesat, kustam, kustat u. t. t.

Tautas valoda arī šeit tiecas pēc izrunas vienādības, pielīdzinādama ā- celmu formas pārejo darbības vārdu formām, t. i. saīsinot ā- celmu gaŗo patskani. Ap Jelgavu un Dobeli un tāpat daudz citos apvidos saka: mēs daram, jūs darat vai dariet; mēs zinam, jūs zināt vai ziniet; ar īsu a izrunā arī divdabja galotni -ams: zināms, zināma lieta, lasāma grāmata u. t. t.

Vai rakstu valodai pieņemt pirmātnējās formas (ar gaŗu a), līdz ar to sacelot apjukumu un nenoteiktību tautas valodas lielākajā daļā, kas jau izveidojusi vienādu izrunu? Atbilde, man domāt, var būt tikai negatīva. Ja jau tagadejos rakstos var sastapt nepareizo formu «turāms», kā tad prasīt no tautas, lai viņa pareizi izšķir, kad jāsaka -ams un kad -āms? Un kāda vajadzība rakstu valodu spiestu iet citu ceļu nekā tautas valoda?

3. Pavēles izteiksme.

«Latviešu gramatikā» J. Endzelīns vispirms aizrāda (112. §.), ka pavēles izteiksmes otrai personai abos skaitļos tagad tā pati galotne, kas īstenības izteiksmes tagadnē, bet tālāk (114. §.) tiek paskaidrots, ka «tagadnē senāk (un dažās izloksnēs vēl tagad) otra daudzskaitļa pesrona no a- celmiem beidzās ar -at (dzenat), no ā- celmiem ar -āt (zināt); pavēlamā izteiksmē turpretim bij galotnes -iet un -ait

(dzeniet, nāciet, zinait), un rakstu valodā derētu arī tagad šo starpību ievērot, lai gan tautas valodā tagad lieto galotnes -at, -āt arī pavēlamā izteiksmē bez kādas starpības.»

Gramatikā uzņemtie paraugi rāda daramās kārtas formas ar šādām galotnēm: pirmajā un otrā šķirā -iet vai -at (velciet vai velkat, mazgājiet vai mazgājat u. t. t.), trešās šķiras abās pirmajās pašķirās -ait (-at): sargait (-at), darait (-at), bet trešajā pašķirā -iet (at): kustiet (-at). Videjā kārtā redzam formas: velcieties, mazgājieties, sargaities, daraities, kustieties.

Īsiem vārdiem sakot, no a- celmiem J. Endzelīns ieteic galotnes -iet vai -at, no ā- celmiem -ait vai -at; videjā kārtā no a- celmiem -ieties, no ā- celmiem -aities.

Bībeles valodā atrodam pavēles izteiksmes daudzskaitļa otrā personā no a- celmiem pa lielākai daļai galotni -iet, retos gadījumos -at; no ā- celmiem galotni -ait, bet blakus formai «darait» ir arī «dariat». Videjā kārtā ir galotne -aties.

Tautas dziesmās sastopam no a- celmiem galotnes -iet un -at, no ā- celmiem -iet un -ait. Tā tad tautas dziesmās jau redzam galotnes -ait pielīdzināšanu galotnei -iet, lai gan šī asimilācija vēl nav pilnīgi izveidojusies.

Bet noticis fakts viņa ir jau tagadējā tautas valodā, vismaz rakstu valodas apgabalā ap Jelgavu un Dobeli, kur a- celmi pavēles izteiksmes otras personas daudzskaitlī parasti pieņem galotni -i e t (nāciet), retāki galotni -a t (nākat), bet ā- celmu galotne ir -i e t (lasiet, dariat); pirmatnējā galotne -a i t (lasait) tikai reti dzirdama. Pilnīgi izlīdzinātas ir videjās kārtas galotnes, jo kā a- tā arī ā- celmiem ir galotne -a t i e s (stājaties, skataties), nevis galotnes -i e t i e s (stājieties) un -a i t i e s (skataities).

Ko darīt rakstu valodai? Vai palikt pie tautas valodas nodibinātās galotņu vienādības, vai arī atjaunot a- un ā- celmu galotņu izšķirību? Atsacīdamās no galotņu vienādības un pieņemdamā pavēles izteiksmes galotņu dažādību, rakstu valoda arī šeit, tāpat kā jau iepriekš apcerētos gadījumos, ienestu tautas valodā nenoteiktību un neskaidrību; tādēļ rakstu valodai ieteicams daramā kārtā lietot bez izšķirības galotni -iet, bet videjā kārtā bez izšķirības galotni -aties, t. i. paturēt jau nodibinājušās galotnes. Nevaram neko

darīt, ja no agrākā diezgan prāvā galotņu skaita palikušas pāri tikai nedaudzas. Tā jau ir dabiskā valodas attīstības gaita — pāreja no formu bagātības un krāšņuma uz lielāku vienkāršību.

4. Jūs dosiet vai dosit?

Latviešu gramatikā (113. §.) kā nākotnes izteiksmes forma daudzskaitļa otrā personā atzīmēta «dosīt», un lai gan J. Endzelīns te piemetina, ka «daudzskaitļa otrā personā arī rakstu valodā daži lieto piedēkļa si vietā sie, piem. dosiet (pēc tādu tagadnes formu parauga kā dodiet, nāciet)», tomēr locīšanas paraugos uzņemtas tikai formas ar si: mazgāsit, lūkosit u. t. t. Pirmātnējās formas ar si ir vēl uzglabājušās Latgalē, Lejas-Kurzemē, dažos vidus izloknes apgabalos Vidzemē, bet rakstu valodas apvidū ap Jelgavu un Dobeli un daudz citās vietās tās ir pilnīgi izzudušas un viņu vietu ieņēmušas formas ar sie. Pēdējās bija parastas arī rakstu valodā, bet tagad viņu vietā ir stājušās formas ar si. Vai ir pietiekošs iemesls grozīt rakstu valodā parasto un tautā plaši pazīstamo sufiksu sie, par to ir ļoti jāšaubās. Sufiksu si der paturēt tikai refleksīvos verbos, piem. lūkosities, tādēļ ka šī forma skan daiļāki nekā «lūkosieties».

5. Valodas pareizības princīpi.

Aplūkotie piemēri rāda, ka J. Endzelīns, ieteikdams rakstu valodai augšā minētās formas, stingri turējies pie priekšzīmju virziena valodas pareizības noteikšanā. Valodas zinātnē, proti, izšķir te trīs virzienus:

1) priekšzīmju virzienu, kas uz pagātnes pamatodamies uzskata par mērauklu valodas pareizības noteikšanā rakstu valodā iesakņojušos labāko rakstnieku paraugus;

2) dabisko virzienu, kas par pareizām uzskata dzīvajā tautas valodā parastās formas un izteicienus;

3) lietderīgo virzienu, kas mēģina pareizi izprast valodas dabu un nolūku un tā likt pamatus valodas pareizības noteikšanai. Šo virzienu nodibinājis Norens un tas patiesībā ir dabiskā virziena papildinājums.

Par šiem virzieniem ir plašāki rakstījis K. Mülenbachs savā grāmatiņā «Dažādi jautājumi par latviešu valodu» (4.

sēj.). Šeit es īsi atgādināšu tikai to, ko Mül. raksta par trešo virzienu. Šis virziens uzskata par nepareizu visu, kas p a r p r o t a m s, n e s a p r o t a m s, v a i a r i g r ū t i s a p r o t a m s. Nav ieteicamas formas, kas nesaskan ar rakstu valodā parastajām, piem. ģimene un ķiekurs nav tik labas formas kā dzimta, ciekurs resp. čiekurs. Viss, kas lieks, ir nederīgs. Nepareizs ir ikviens lieks valodas grozījums. Mülenbachs raksta: «Pavisam atmetams ikviens valodas parašas grozījums, kas nekādu labumu neatnes, t. i. ikviens grozījums, kas nespēj noteiktāki un pareizāki runātāja domas klausītājam izsacīt, nekā valodas parašā nodibinājušies teicieni; jo tādi lieki grozījumi ir gan runātājam gan klausītājam tikai par nastu». (Daž. j, IV.21.lp.).

Par sevi Mülenbachs saka, ka viņš ir «mērena, apbežota dabiskā virziena mācekļis». It īpaši viņš uzsver, ka f o r m a s ziņā par pareizām uzskatamas tās formas, kas jau iesakņojušās rakstu valodā un sastopamas vidus izloksnēs, tas ir pazīstamajos rakstu valodas apgabalos, sevišķi Jelgavas un Dobeles apvidū, kur runā visskaidrāko rakstu valodu. V ā r d u k r ā j u m u turpretī M. ieteic papildināt arī ar izlokšņu vārdiem, ja rakstu valodā trūkst vajadzīgo vārdu nojēgumu apzīmēšanai. Viņš aizrāda, ka «mūsu rakstu valoda pastāv jau vairāk nekā 300 gadus, šinī laikā nodibinājušies rakstu valodas paraša; tagadnes rakstu valodas paraša ievērojama, ja sevišķi iemesli mūs nepamudina rakstu valodas parašu atmetēt un tanī vietā citu ko no tautas mutes noklausītu izlietot» (turpat, 34. l. p.). Tā piem. bij pareizi, ja garīgos rakstos atmeta artikulu un vācu vārdu kārtu. Joprojām M. aizrāda, ka «latviešu labāko rakstnieku valoda un latviešu videjās izloksnes valoda saskan pa lielākaļai daļai savā starpā, izņemotniecīgus sīkumus» (turpat, 34. l. p.). Par tautas dziesmām, sakamiem vārdiem, mīklām un pasakām M. izsakās, ka te bez šaubām atronams mūsu valodas pareizības pamats, bet kā ne ikviena apgabala valoda ieteicama rakstu valodai, tā arī ne ikviena apgabala tautas dziesmas, sakami vārdi, mīklas ņemami rakstu valodai par paraugu.

Šo rindiņu rakstītājs izsaka arī savas domas par valodas pareizību, kuŗas pa lielāi daļai saskan ar Mülenbacha uzskatiem:

1) rakstu valodā nodibinājušās formas ir saudzamas. Viņas grozamas tad, ja rakstu valodas apgabalā dabiskā attīstības ceļā izveidojušās jaunas un pareizas formas. Rakstu valodā jālieto parastā ikdienas valoda, nevis neparasta izteiksme, kaut tā arī atrodama tautas dziesmās vai citos tautas gara ražojumos. Atmetamas kļūdainas formas un izteicieni, kas neatbilst latviešu valodas dabai un garam; nedrīkst lietot arī negludu ikdienas valodu. Rakstu valodas vārdu krājums papildinams arī no izloksnēm, bet izlokšņu vārdi un teicieni tikai ar ziņu uzņemami rakstu valodā;

2) senie vārdi lietojami tikai izņēmuma gadījumā, proti tad, ja parastajā tagadnes valodā trūkst vajadzīgo vārdu nojēgumu apzīmēšanai;

3) jauni vārdi ir rakstu valodā pielaižami, bet tikai tad, ja tie nepretojas latviešu valodas garam un atbilst lietderīgā virziena prasībām. Ja rakstu valodā nepielaistu jauninājumus, viņa sastingtu tāpat, kā kad pārmērīgi lietotu novecojušos vārdus un pirmatņejās formas. Uzņemot rakstu valodā svešvārdus, jāievēro šā apcerējuma pirmajā daļā izteiktie principi.

Kā uz valodas pareizības jautājumiem skatās J. Endzelīns? J. Endzelīns, cik man zinams, nav savus uzskatus par valodas pareizību vienkop sakārtojis un formulējis; bet atsevišķus aizrādījumus var atrast viņa rakstos.

Izlokšņu izruna nav rakstu valodā pielaižama, māca J. Endzelīns gan Latviešu gramatikā, gan «Izrunas un rakstības vadonī», gan grāmatiņā «Dažādas valodas kļūdas». Bet kā lai izrunājam «Svešvārdu vārdnīcā» uzņemto formu goulis? «Svešvārdu vārdnīcā» ir arī uzņemtas tādas formas, kā heurēka, pneumatika u. c., lai gan divskanis eu vārda vidū nav sastopams rakstu valodas apgabalā, bet tikai malienā izloksnē.

Par rakstu valodā lietojamām formām atrodam aizrādījumus J. Endzelīna rakstā: «M. Bruņenieks. Mūsu valodas krusts un bēdas. Rīgā, 1928.», kas ievietots Izgl. M. M. 1928. g. 9. n. Te Endzelīns paskaidro (247. l. p.), ka valodnieki nerauga ievest augšzemnieku pagātnes formas «ēde, zinava» gluži vienkārši tāpēc, ka «tās rakstu valodas apgabalā tagad gluži svešas». Tas ir skaidri un gaiši teikts, jo

teikums jāsaprot tai ziņā, ka rakstu valodā uzņemamas tikai rakstu valodas apgabalā lietojamās formas, bet nav uzņemamas pat pareizas pirmātnes formas, ja tās rakstu valodas apgabalā vairs netiek lietotas. Šī skaidrība tomēr zūd, kad tālāk (252. l. p.) lasām J. Endzelīna paskaidrojumu, ka attaisnojumu izteiksmei viņš nekad nav meklējis tikai tautas dziesmās, bet «vispāri nebojātā tautas valodā». Te vairs nav runa par rakstu valodas apgabalu, bet vispāri par nebojātu tautas valodu. Šis izteiciens ir dažreiz neskaidrs. Tādas formas, kā: zinām, zināms, zinait u. c. ir pirmātnes un nebojātas formas, un J. Endzelīns tās arī ieteic rakstu valodai. Bet vai formas «zinām, zināms, ziniet» būtu jāatzīst par bojātām un nepareizām un rakstu valodā tās nebūtu lietojamas? Tās ir tikpat pareizas kā iepriekš minētās, jo viņas ir izveidojušās uz analogijas pamata, bet analogija ir tāpat jāievēro kā skaņu likumi. Viņas tiek lietotas rakstu valodas apgabalā un arī rakstu valodā bija parastas. Ja nu tagad viņu vietā ieteic formas «zinām, zināms, zinait», tad jājautā: Vai rakstu valoda lai ārdā nost, ko tautas valoda savā attīstības gaitā likumīgi darinājusi? Ja tiek ieteikta pirmātnējā forma «lasām», tad ar tādu pašu tiesību var ieteikt pirmātnējās formas «ēde» un «zinava» — rakstu valodas apgabala «ēda» un «zināja» vietā. Bet šīs formas J. Endzelīns neieteic. Te katrā ziņā ir vajadzīga lielāka skaidrība un noteiktība.

Ieteikdams pirmātnējās formas, kas vēl šur tur uzglabājušās tautas mutē (izšķirība starp videjās kārtas galotnēm -as un -ās, tādas formas, kā: lasām, lasait, zināms u. t. t.), J. Endzelīns pārlieku ievēro priekšzīmju virzienu valodas pareizības noteikšanā. Uz klausīsimies tādēļ, ko par šo virzienu raksta K. Mülenbachs. Atreferēdams Norena un citu valodnieku iebildumus pret minēto virzienu, M. saka, ka nepareizi «dara tie, kas tagadejai valodai noliek par pareizības mērauklu pagājuša laika valodu. Valoda vienmēr pārmainās, attīstās; tā tad starp tagadejo un starp kāda pagājuša laikmeta valodu būs vienmēr sastopama mazāka vai lielāka starpība» (D. j. IV, 8. l. p.). «Pēc priekšzīmju virziena rīkojoties, latviešu valodā jāatzīst par pareizu p. p. daudzskaitļa datīvs ar galotni -ms; tiltiems = leišu tilstams, nevis: tiltiem; jo «tiltiems» ir likumīgā datīva forma,

viņa sastopama mūsu vecajos rakstos un Adolfa gramatikā par parastu apzīmēta; pēc šā virziena jāraksta III. personā vede = leišu vede, senprūšu vedde, nevis: veda; arī šis vecais, likumīgais «vede» sastopams mūsu vecajos rakstos; jāraksta: vilkusi = leišu vilkusi, senslāvu влъкъши, nevis: vilkuse u. t. t.» (turpat, 8. l. p.).

Ja J. Endzelīns raksta, ka «valoda ne vienmēr ievēro loģikas postulātus» (Izgl. Min. M. 1928. g. 9. n., 252. l. p.), tad no tam jāspriež, ka noteicot valodas pareizību J. Endzelīns pienācīgi ievēro analogijas spēku un asimilācijas procesu, kas valodā norisinās. Jo analogijai ir liela nozīme vārdu atvasināšanā, galotņu izveidošanā, patskaņu izrunā un arī sintaksē. «Tagadējā valodniecība, saka Mülenbachs, atzīst valodā analogijas lielo varu, kuŗa bez šaubām cenšas valodas nevienādības nolīdzināt» (D. j., IV., 7. l. p.). «Analogija ir valodas attīstībā spēks, kas tāpat ievērojama, kā skaņu likumi» (turpat, 10. l. p.). J. Endzelīns tomēr ieteic rakstu valodai atjaunot veco izšķirību starp videjās kārtas galotnēm -as un -ās, tāpat arī vecās formas lasām, lasait, zināms u. t. t. Ieteikdams -šādas formas, J. Endzelīns groza valodas parašu. «Valodas paraša, saka Mülenbachs, runādams par lietderīgo virzienu, uzlūkojama par pareizības nosacītāju tanī ziņā, ka, diviem vārdiem vienādu labumu valodā atronoties, parastākais vārds bez šaubām par labāku jāatzīst, tāpēc ka ar to gan runātājam, gan klausītājam visvieglāki rīkoties. Bez tam mēdzam valodā to par jaukāku uzlūkot, ar ko esam apraduši» (turpat, 22. l. p.).

Atzīstamas ir J. Endzelīna pūles latviešu valodas tīrīšanā no ģermanismiem un slāvismiem, lai gan par vienu otru jautājumu var arī citādi domāt nekā Endzelīns.

J. Endzelīns atzīst valodas daiļumu un ērtumu, jo viņš saka, ka formas «spiezošs, ciešošs, snaužošs» divu šņāceņu dēļ neskan labi (Daž. val. kl., 13. l. p.), un «īsākas formas taču vispāri ir ērtākas» (turpat, 19. l. p.), bet tomēr «Svešvārdu vārdnīcā» ir uzņemtas tādas formas, kā neutrālizācija, argumentācija, dēklinācija u. c.

Ļoti jāvēlās, lai J. Endzelīns darītu zinamus savus uzskatus un principus, pēc kuŗiem viņš groza rakstu valodu, parastu un pareizu formu vietā ieteikdams citas. Jo izcē-

lušās domu starpības par šādiem valodas grozījumiem nevarēs nolīdzināties, iekām nebūs izšķirts jautājums, kādiem uzskatiem un princīpiem dodama priekšroka valodas pareizības noteikšanā.

6. Īpašības vārdu galotne -ejs.

Latviešu gramatikā (50. §) īpašības vārdu galotne -ejs (piem. vārdos ārējs iekšējs u. c.) apzīmēta ar gaŗuma zīmi virs e un arī J. Endzelina un P. Šmita «Izrunas un rakstības vadonī» ir aizrādīts, ka minētās galotnes e esot gaŗš. Te tomēr ceļās zinamas šaubas.

Pēc K. Mūlenbacha domām galotne -ejs cēlusies no indoeiropiešu sufiksa -iġo-; tā tad man-ejs no *man-ija-s, *man-ijo-s, mūs-ejs no *mūs-ija-s, pie kam i priekš j pārvērties par e, tāpat kā dažās izloksnēs sirdej, pilej cēlies no sirdij, pilij (D. j., II, 8. l. p.). Mūlenbachs aizrāda arī, ka šīs domas atbalsta Langes vārdnicā atrodamā forma pretijs (ja tik tā nav nejauša kļūda). Izlokšņu formās sirdej, pilej e ir īss, tā tad arī īpašības vārdu galotnē -ejs e vajaga būt īsam. Ka indoeiropiešu sufiksa -iġo- pirmais i ir bijis īss, redzams arī no senslāvu valodas, kur *нашь* mūsejs, cēlies no *нас-иь* no ģenitīva *насъ* (turpat).

J. Endzelīns turpretī atvasina īpašības vārdu galotni -ejs no sufiksa -ējo-, fem. -ējā-, pielīdzinādams adjektīva formas vaļejs, pēdejs u. c. substantīviem gājējs, plāvējs, devējs (Lett. Gramm. § 134). Endzelīns domā, ka adjektīva galotnes -ejs stieptais e (ē) neatļauj atvasināt šo galotni no sufiksa -iġo-, kā to dara Mūlenbachs. Bet adjektīva galotne -ejs nebūt netiek visur izrunāta stiepti, dažos apvidos to izrunā īsi. Te nu izceļās jautājums: Vai tiešām Mūlenbachs nepareizi atvasina īpašības vārdu galotni -ejs no sufiksa -iġo- un vai ir pietiekošs iemesls apzīmēt šo galotni ar gaŗuma zīmi virs e, ievērojot vēl to, ka rakstu valodās apgabalā ap Jelgavu un Dobeli minēto galotni izrunā īsi, lai gan retumis var dzirdēt arī pusgaŗu e? Tuvāki paskaidrojumi par šo jautājumu būtu ļoti vēlamī.

7. Lietu vārdu galotne -nica.

«Izrunas un rakstības vadonī» J. Endzelīns un P. Šmits aizrāda, ka «tādos vārdos, kas beidzas ar -nica jeb -nice,

arī vidus izloksnes svārstās starp gaŗu un īsu i, un tāpēc var runāt un rakstīt piem. gan slimnīca jeb slimnīce, gan slimnīca jeb slimnice. Tikai baznīcas vārdā gaŗais i nepieciešams». Tomēr «Latviešu gramatikā» J. Endzelīns šo galotni raksta ar ī, neatzīmēdams, ka to var rakstīt arī bez gaŗuma zīmes. Laikam aiz šā iemesla rakstos sastopam tagad vienīgi galotni -nīca.

Esmu daudziem vaicājis, kā izrunā vārdus darbnīca, burtnīca, siernīca u. c., bet ikreiz dabūju atbildi, ka i-skaņa galotnē -nīca ir īsa. Reiz apjautājoties, kā Jelgavas un Dobeles apvidū izrunā minētos vārdus, dabūju negaidītu atbildi: «Šos vārdus mēs rakstam ar gaŗuma zīmi, bet izrunājam īsi». Nodomāju, ka nekādas gaŗuma zīmes nepārlicinās jelgavniekus, ka galotne -nīca būtu izrunājama ar gaŗu i. — Būtu interesanti noskaidrot jautājumu, aiz kādiem iemesliem tautā ieviesusies īsā izruna, lai gan senso baznīcas vārdu viņa izrunā ar gaŗu i. Vai arī te, tāpat kā citos gadījumos, neizpaužās tautas valodas tieksme pāriet uz īsāku un vieglāku izrunu? Jāvēlās, lai «Izrunas un rakstības vadoņa» sastādītāji tuvāki paskaidrotu, kādos apvidos sastopama galotnes -nīca stieptā izruna vārdos darbnīca, burtnīca u. c.

8. «Pasūtīt».

Agrāk ļoti bieži lietoja no vācu «bestellen» darināto «apstellēt» vai arī «pastellēt». Tautas valodā vēl tagad šos vārdus var dzirdēt, bet rakstu valodā tie jau sen izzuduši. Viņu vietā stājās vispirms «pasūtīt», bet pēc tam arī «apsūtīt».

J. Endzelīns atraida «pasūtīt» un «apsūtīt», aizrādīdams, ka «sūtīt varam taču kaut ko tikai no sevis pro jām, un priedēklis pa - jeb ap - šo pamata nozīmi nemaz negroza. Varam tāpēc gan piem. kādu puiku kaut kurp «pasūtīt», bet vācu «bestellen» nevar pareizi tulkot ne ar «pasūtīt», ne ar «apsūtīt» (Dažādas valodas kļūdas, 25. l. p.). Endzelīns tomēr pieņem jaundarināto «pasūtīnāt», ko ieteic pazīstams latviešu literāts. Endzelīns raksta, ka «arī man tas liekas visdrīzāk pieņemams. Kā piem. «raudīnāt» nozīmē «likt raudāt», tā arī «(pa)sūtīnāt» būtu — «likt (pa)sūtīt», un kā

vācu «bestellen» lietā tagad plašākā nozīmē nekā sākumā, tā arī latviski runājot varētu sev «pasūtīnāt» arī jaunu uzvalku, grāmatas, avīzes. Uz avīzēm var arī «parakstīties», un grāmatas var sev arī «izrakstīt» (turpat).

Šo rindiņu rakstītājs domā, ka «pasūtīnāt» nevaram lietot agrākā «pastellēt» vietā. Ar galotni -ināt latvieši atvasina tranzitīvus (pārejošus) verbus: 1) no intransitīviem verbiem: peldēt — peldināt; gulēt — guldināt, smieties — smēdināt u. c.; 2) no adjektīviem: cildens — cildināt, sveiks — sveicināt, sauss — nosusināt u. c. Bet «pasūtīnāt» ir darināts no tranzitīvā verba «sūtīt» un tādēļ to nevaram ievietot ne vienā ne otrā no minētajām grupām. Tiesa, retos gadījumos atvasina tranzitīvus verbus ar galotni -ināt arī no tranzitīviem verbiem; darīt — darināt, vest — vizināt, šūt — šūdināt (tautas dziesmās), bet abiem verbiem — pirmātņejam un jaunajam — ir apmēram viena un tā pati nozīme. Tā tad «pasūtīnāt» nozīmētu apmēram to pašu, ko «sūtīt» un tas ļoti maz atšķirtos no «pasūtīt». Bet ja «pasūtīt» nevar ieņemt «pastellēt» vietu, tad to nevar arī «pasūtīnāt».

Daudz gadījums varam iztikt bez «pasūtīt» un «apsūtīt». Uz avīzēm varam parakstīties, grāmatas varam sev izrakstīt, drēbniekam varam likt šūt mums jaunu uzvalku, kurpniekam likt taisīt jaunus zābakus, galdniekam — pagatākot galdu, viesnīcā varam pieprasīt pusdienas. Grūtības tomēr ceļās teikumos, kur vajadzīgs pasīvais particīps. Mēs varam gan runāt par izrakstītām grāmatām, par pieprasīto ēdienu, bet no pārejiem augstāk minētiem izteicieniem pasīvais particīps nav domājams. Tādēļ jāmeklē kāds verbs, no kā varētu atvasināt pagātnes pasīvo particīpu. Par tādu verbu varētu noderēt jau pazīstamais «apsūtīt», proti aiz šādiem iemesliem.

Dārzā laistot ūdeni uz stādiem, mēs stādus aplaistam; uz kāda zemes gabala ceļot ēkas, mēs to apbūvējam, un ja raudam pēc nomirēja, tad nomirēju apraudam. Pamatojoties uz šiem piemēriem, mēs varētu sekošo teikumu: «Mēs sūtījām apkalpotāju pēc pusdienām» pārvērst teikumā: «Mēs apsūtījām pusdienas». Ja nu šī «apsūtīt» tiesības mēs gribētu paplašināt un teiktu: «Mēs apsūtījām jaunu uzvalku»,

tad «apsūtīt» būtum lietojuši paplašinātā jeb neīstā nozīmē, un lai gan šādu teikumu mēs nevarētu vairs loģiski izskaidrot, tādēļ ka nevienu taču nekurp nesūtām,— mēs tomēr to varētu pieņemt kā alogisku uz analogijas principa dibinātu darinājumu. Tā kā neīstā nozīmē lietotos verbos pilnīgi izzūd pirmātejnā verba nojēgums, tad nav arī vietas iebildumam, ka «sūtīt varam taču kaut ko tikai no sevis projām». Nerunājot par citiem verbiem, aizrādīšu tikai uz «panākt», ko var lietot kā īstajā tā arī neīstajā nozīmē: viņš mani panāca (īstā nozīmē); viņš neko nevarēja panākt (neīstā noz.). Pēdējā teikumā no «nākšanas» nevar būt ne runas.

Neīstā nozīmē lietotus verbus atzīst arī J. Endzelīns. Izteicienā «izrakstīt grāmatas» verbs «izrakstīt» ir lietots neīstā nozīmē (tautas dziesmas pazīst «izrakstītus», t. i. rakstu zīmēm izgreznotus karodziņus, bet ne «izrakstītas», t. i. pasūtītas vai apsūtītas grāmatas vai citas lietas), un ja Endzelīns pielaiž izteicienu «pasūtīnāt sev jaunu uzvalku», tad «pasūtīnāt» arī ir lietots neīstā nozīmē, kur pilnīgi izzūdis pirmātejnā verba «sūtīt» nojēgums. Tādēļ ir savādi, ka Endzelīns neatzīst dažus izteicienus, kuŗos darbības vārds lietots paplašinātā nozīmē, lai gan principiāli pret šiem izteicieniem nekādus iebildumus nevar celt. Tā piem. Endzelīns neatzīst paplašinātā nozīmē lietotos verbus «izsaukt» un «pievest».

9. Pievest.

Gluži noteikti J. Endzelīns atraida neīstā nozīmē lietoto «pievest». Viņš raksta: «Tā kā vācu vārdam «anführen» un kr. «привести» ir arī nozīmē «citēt», tad nu arī mūsu «pievest» pasākuši lietāt šai nozīmē, piem. «autora pievestie argumenti». Bet mēs varam gan pievest piem. apkurināšanai malku, vai pievest pilnu māju ar viesiem; turpretī argumentus mēs varam minēt, ne «pievest» (Daž. val. kl.).

Ja «izrakstīt» varam lietot neīstā nozīmē, tad tādā pašā nozīmē varam lietot arī «pievest» tādos izteicienos, kā «pievest argumentus, motīvus, pierādījumus». Šādos izteicienos «pievest» ir zaudējis savu pirmātejnā nozīmi, un ja tas atbilst attiecīgajam vācu vai krievu vārdam, tad arī šis apstāklis nevar būt par iemeslu šo verbu atmest. Tad jau vajā-

dzētu atmest arī izteicienu «izrakstīt grāmatas», kas pilnīgi atbilst attiecīgajam krievu izteicienam.

10. Izsaukt.

Aizrādīdams uz šā vārda īsto nozīmi, J. Endzelīns piezīmē, ka «tagad ar to tulko arī kr. «ВЫЗВАТЬ» piem. šādos teikumos: notikums izsauca (latviski: sacēla, radīja) sarežģījumus»; «šāds stāvoklis izsauca (latv.: sacēla, radīja) pārpratumus». Par neīstā nozīmē lietoto «izsaukt» var teikt visu to pašu, ko par šādā nozīmē lietoto «pievest», un «izsaukt» dažreiz skan zīmīgāki nekā «sacelt, radīt» vai «modināt», piem. teikumā: «Korintieši mēģināja izsaukt kaņu starp atēniešiem un peloponēsiešiem». Ja var iztikt ar tautas valodā pazīstamajiem «sacelt, radīt, modināt», tad zināms nav vajadzīgs lietot «izsaukt».

11. Pieņemt.

Teikumā «pieņemsim, ka tā ir», darbības vārds «pieņemt» lietots neīstā nozīmē, tāpat kā vāci šādā nozīmē lieto «annehmen». J. Endzelīns piezīmē: «Latviski ar šo nozīmi lietā verbu «iedomāties». — Patiesībā starp «pieņemt» un «iedomāties» ir starpība nozīmes ziņā. «Iedomāties» atbilst vācu «sich einbilden», «sich vorstellen» un krievu «вообра-зить себе», bet «pieņemt» ir vācu «annehmen» un krievu «предположить». «Pieņemt» un «iedomāties», man šķiet, ir šķirti jēdzieni.

12. «Tulkot» un «pārcelt».

Agrāk lietoja verbu «pārcelt» tādos izteicienos, kā «pārcelt kādu rakstu no vācu valodas latviešu valodā», bet pēc tam šā verba vietā stājās «tulkot». «Pārcelt» atmēta tamdēļ, ka neievēroja darbības vārdu paplašināto jeb neīsto nozīmi. Patiesībā «pārcelt» ir ļoti zīmīgs vārds, jo tas skaidri un gaiši izsaka viņam piešķirto paplašināto nojēgumu. Turpretī «tulkot», lai gan rakstu valodā tagad plaši pazīstams, viņam piedēvētā nozīmē nav īsti lietojams, jo «tulkot» nozīmē: mēģināt kaut ko izprast, izskaidrot, tā tad nemaz neizsaka to, ko izsaka «pārcelt». Arī «pārtulkot» nav derīgs vārds, tādēļ ka viņa īstā nozīme ir: kaut ko citādi izprast, citādi izskaidrot. Francīem ir substantīvs traduction, an-

gliem translation, vāciem Uebersetzung; šie vārdi taisnī norāda, ka «pārcelt» un «pārcēlums» ir latviešu valodā derīgi vārdi zināmā nojēguma apzīmēšanai.

13. Rīgas-Liepājas dzelzceļš.

Vecāki cilvēki runā par «Rīgas un Liepājas ceļu», bet jaunākie saka: «Rīgas-Liepājas dzelzceļš». Pēdejs izteiciens ir laikam darināts pēc vācu vai krievu parauga, bet vai tamdēļ tas būtu atmetams? Domāju, ka nē, jo tas skaidri izsaka apzīmējamo nojēgumu un arī latviešu ausij, cik esmu varējis novērot, nav pretīgs. Šo izteicienu var salīdzināt ar vārdiem «viens otrs», «sveiks vesels», kuņus reizēm raksta vai nu ar kommatu, vai ar biedru zīmi starpā; tā tad pret rakstību «Rīgas-Liepājas dzelzceļš» nekādus iebildumus nevar celt. Līdzīgi izteicieni ir «dienvidus-vakara vējš, ziemeļ-rīta puse».

Savienojumu «Rīgas-Liepājas dzelzceļš» J. Endzelīns ieteic rakstīt bez biedru zīmes, motivēdams šādu rakstību ar to, ka «Rīgas dzelzceļu var būt vairāk: «Liepājas» dz., kas ved no Rīgas uz Liepāju, «Daugavpils» dz., kas ved no Rīgas uz Daugavpili u. t. t.; tā tad «Rīgas Liepājas dzelzceļš» ir saprotams savienojums» (Daž. val. kļ., 38. l. p.). Citiem vārdiem, Endzelīns uzskata ģenitīvu «Rīgas» par piederuma ģenitīvu, no kā ir atkarīgi vārdi «Liepājas dzelzceļš». Ļoti jāšaubās, vai šāds uztvērums ir pareizs, jo valodas sajūta saka, ka «dzelzceļš» līdzīgā mērā jāapvieno kā ar Rīgas tā ar Liepājas vārdu; tādēļ biedru zīme te ir istā vietā, norādīdama, ka ģenitīvi «Rīgas» un «Liepājas» savā starpā apvienojami, un «dzelzceļš» tad līdzīgā mērā attiecināms uz abiem ģenitīviem.

Biedru zīme būtu lietojama arī citos gadījumos, proti visur tur, kur konjunkcija «un» var radīt pārpratumus. Ja raksta piem. «tirdzniecības un rūpniecības ministrija», tad šādu izteicienu var saprast arī tā, it kā runa būtu par divām ministrijām; tādēļ skaidrības dēļ derētu rakstīt «tirdzniecības-rūpniecības ministrija». Kur pārpratumi nevar celties, jālieto parastais «un».

14. Latviešu-vācu vārdnīca.

Daudzi būs pārsteigti, lasot par J. Endzelīna rediģēto «latviski vācisko» vārdnīcu, jo sagaidāma bija «latviešu-

vācu vārdnīca». Stenders ir gan atzīmējis adjektīvus «latvisks, polisks», bet šo adjektīvu vietu tagadējā valodā ir ieņēmis attiecīgo substantīvu ģenitīvs. Latvieši saka: vācu valoda, bet ja kāds teiktu «vāciska valoda», tad mūsu valodas apziņa tam pretotos un atzītu šādu izteicienu par nepareizu. Tas pats sakāms par «latviski vācisko vārdnīcu». J. Endzelīns tā ir rakstījis, lai izvairītos no savienojuma «latviešu-vācu», jo savienojumu «Rīgas-Liepājas dzelzceļš» neuzskatīdams par pareizu, Endzelīns nevarēja arī rakstīt «latviešu-vācu vārdnīca». Bet ko tad īsti nozīmē «latviski vāciska» vārdnīca? Šinī savienojumā «vāciska» ir adjektīvs, bet «latviski» adverbs. Adjektīvs, kā zināms, izsaka kādu īpašību, bet adverbs adjektīva priekšā šo īpašību tuvāki noteic. Kas tad nu būtu «latviski vāciska» vārdnīca? Tā būtu «vāciska» vārdnīca ar latvisku nokrāsu. Kas tā īsti par vārdnīcu būtu, to gan neviens nevarēs pateikt. Ja drikstētum teikt «latviski vāciska» vārdnīca, tad ar tādu pašu tiesību varētu 1870. g. kaŗu («deutsch-französischer Krieg») saukt par «vāciski francisko» kaŗu, parastā «vācu-franču» (vai arī «vācu un franču») kaŗa vietā. Bet tā neviens nerunā un minētais izteiciens neatbilst latviešu valodas parašai. «Vāciski franciskais» kaŗš varētu piem. notikt arī starp japāņiem un ķīniešiem, un šis izteiciens nozīmētu, ka kaŗš tiek vests, piemērojot vācu un franču kaŗa vešanas metodes.

Izteiciens «latviešu-vācu vārdnīca», tāpat kā «Rīgas-Liepājas dzelzceļš», ir jaunāko laiku veidojums; vecāki cilvēki, kas runā par «Rīgas un Liepājas ceļu», laikam teiktu «latviešu un vācu valodas vārdnīca», vai arī vienkārši «latviešu un vācu» vārdnīca. «Latviski vāciskā» vārdnīca ir vācu «lettisch-deutsches Wörterbuch» pārcēlums. Vācieši saka arī «lateinische Grammatik», bet vai latvietis teiks «latīniskā gramatika»? Vai viņš neteiks «latīņu gramatika»? Tāpat jāsaka arī «latviešu valoda» un nevis «latviska» valoda. Izteicienam «latviska valoda» ir sava īpatneja nokrāsa, jo tas ir domāts kā pretstats «nelatviskai» valodai, t. i. tādai latviešu valodai, kur sastopami daudzi ģermanismi, slāvismi vai citu valodu iespaidi. Šinī gadījumā nevaram teikt «nelatviešu valoda», jo «nelatviešu valoda» būtu ne latviešu, bet cittautībnieku valoda.

K. Mülenbachs aizrāda (D. j., IV, 32. l. p.), ka panīkušas formas atdzīvinamas tikai tad, ja valodu tās padara veiklāku, saprotamāku; piem. ir labāki sacīt «latviskas baku zīmes» nekā «latviešu baku zīmes», jo pēdējais izteiciens varot modināt ērnotas domas, it kā latviešiem būtu savas sevišķas bakas. Bet grozīt valodas parašu bez kaut kāda iemesla — māca Mülenbachs — ir nepareizi.

15. Particīpi ar galotni -ošs no pārejošiem darbības vārdiem.

Šādi particīpi ir tautas valodā ļoti reti sastopami (piem. tautas dziesmās: protošam, mākošam, bajāru daudzurošu), tādēļ valodnieki tos apkaņo, ieteikdami tai vietā lietot vai nu pasīva particīpu ar galotni -ams, vai arī attiecīgu substantīvu vai adjektīvu, vai arī līdzēties kaut kā citādi. Par minētajiem particīpiem J. Endzelīns raksta šādi: «Dzīvāvajā tautas valodā divdabji, kas beidzas ar -ošs, ir sastopami tikai no nedaudziem vārdiem, un arī tikai no tādiem, kam nepārejoša nozīme, piem. ziedoša ābele, verdošs vai tekošs ūdens, nākoša nedēļa u. c. No tam nu izriet, ka no vārdiem ar pārejošu nozīmi šādi divdabji bez lielas vajadzības nav darināmi» («Daž. val. kļ.»). Ļoti zīmīgs ir beidzamais teikums, jo no tā skaidri redzams, ka Endzelīns principiāli nepretojas particīpu ar galotni -ošs lietošanai no tranzitīviem vārdiem, lai gan viņš aizrāda, ka bez lielas vajadzības tie nav darināmi.

Šo particīpu vietā Endzelīns ieteic lietot vai nu kādu adjektīvu vai substantīvu, «vai jāizteicas ar verba formu, kam ir personas galotne». Daudz gadījumos, kur tagad rakstu valodā lieto minēto particīpu, bez tā gan var iztikt, bet ne reti būs arī tas jālieto, jo ne vienmēr to var atvietot ar adjektīvu, substantīvu, vai arī izteikties kaut kā citādi.

Particīpa vietā valodnieki ieteic, starp citu, arī substantīvus ar galotni -tājs, piem. runāt pārmetēja balsī. Šādi substantīvi particīpa vietā nav īsti derīgi, tie ir neskaidri un var sacelt pārpratumus, modinādami priekšstatu par kādu personu, kamēr patiesībā nekāda persona nav domāta. Ne par velti Apsīšu Jēkabs aizrāda, ka aiz darbības vārdiem ribināt, kustināt u. c. «stāv arvien kāds dzīvs darītājs, vai arī kas kā dzīvs rikojas...» Pārcelt šo darītāju uz nedzīvu priekšmetu, «man šķiet, nav tak īsti pēc latviešu valodas gara» (Kā

man rakstīt? 20. l. p.). — Nevaram arī ikreizes lietot pasīvo participu ar galotni -ams, vai arī verba formu ar personas galotni. To visskaidrāki redzēsim, aplūkojot šādu piemēru.

Tūcidida darbā «Peloponēsiešu karš» (latviešu pārcēlumā) ir šāds teikums: «Nīcijs saprata, ka Kleōna nicinošie vārdi attiecas uz viņu». Ja teiktu «Kleōna nicinātāja vārdi», tad šāda izteiksme bez šaubām saceltu pārpratumus; tādēļ stīla skaidrības labad nevaram šeit substantīvu lietot. Bet vai varam teikt «Kleōna nicināmie vārdi»? Arī to nevaram, jo tas nozīmētu, ka Kleōnam vienmēr ir bijuši zināmi vārdi, ar kuriem tas citus nicinājis, kamēr augšā minētajā teikumā ir runa tikai par atsevišķu gadījumu. — Adjektīva, ar ko atvietot participu «nicinošie», latviešu valodā nav, bet vai nevarētu lietot attiecības teikumu? Viss teikums tad skanētu šādi: «Nīcijs saprata, ka Kleōna vārdi, ar kuriem tas nicināja, attiecas uz viņu». Te trūkst objekta, tādēļ teikums jāpapildina ar objektu un jāraksta: ar kuriem tas nicināja stratēģus; bet līdz ar to mēs jau novēršamies no grieķu teksta un vienkāršā «nicinošie» vietā esam likuši veselu palīga teikumu.

Šinī gadījumā palīga teikums vēl daudz nekaitē stilam, bet citos gadījumos tāds teikums tieši bojā stīlu. Mēs varam piem. runāt un rakstīt par «stāstošo» un «pamācošo» vēsturi, un katrs tūliņ sapratīs, ka šāda vēsture (= vēstures rakstniecības veids) stāsta resp. pamāca. Bet vai varam teikt: vēsture, kas stāsta resp. pamāca? Gramatiski tas ir pareizi, bet labā stīlā šādu izteiksmi nedrīkstam lietot, jo stīls tad būtu ļoti neveikls un nemākulīgs. — Vai varam runāt par «stāstītāja» resp. «pamācītāja» vēsturi? Tas radītu pārpratumus, modinātu priekšstatu par personām. — Vai varam runāt un rakstīt par «stāstamo» resp. «pamācamo» vēsturi? Arī tas nav ieteicams, jo šie izteicieni ir neskaidri un reti kāds sapratīs, ko tie īsti nozīmē. Pasīvos participus ar galotni -ams lieto vairāk nozīmēs, un tādēļ, veidojot jaunus izteicienus ar šiem participiem, jābūt uzmanīgam un jāskatās, vai izteicini nav neskaidri un pārprotami. Arī J. Endzelīns, kā rādās, neieteic lietot participus ar galotni -ams participā -ošs vietā; vismaz Latv. gramatikā un «Daž. val. kļ.» Endzelīns nesaka, ka ar minēto participu varētu atvietot participu ar galotni -ošs.

Particīpa «pamācošs» vietā Endzelīns ieteic adjektīvu «pamācīgs» (Daž. val. kļ.), piem. grāmata ar pamācīgu saturu. Bet vai «pamācošās vēstures» vietā varam teikt «pamācīgā vēsture»? Pamācīga var būt arī «stāstošā vēsture», bet neatkarīgi no tam — ja vienu vēstures veidu saucam par «stāstošo vēsturi», tad asimilācijas princīpu ievērojot otrs jāsauc par «pamācošo» un nevis «pamācīgo» vēsturi.

Galū galā jāsaaka, ka gadījumos, kur citādi nav iespējams izteikties, jālieto particīps -ošs arī no tranzitīviem vārdiem. Citiem vārdiem to pašu saaka arī J. Endzelīns «Daž. val. kļ.»

Minētie particīpi, man rādās, nav arī gluži sveši tautas valodai, vismaz viens Jelgavas apkārtnes zemkopis teicās no vecākiem cilvēkiem dzirdējis izteicienus: pārsteidzošas ziņas, nicinoši vārdi, runāt pārmetošā balsī. Sarunas dalībnieks izsacījās arī, ka šādi particīpi viņa valodas apziņai nesot pretīgi, ar tiem varot viegli domas izteikt; bet viņš pretojās izteicienam: «vadonis runāja pamudinātāja vārdus», jo te jādomājas par diviem cilvēkiem. Vispārī viņš necieta, ja minēju izteicienus, kuos particīpa vietā lietots substantīvs ar galotni -tājs.

16. Teikumu pasīvā konstrukcija ar «no».

Tauta saaka: krusas nopostītie lauki, bet nesaka: n o krusas nopostītie lauki; turpretī pilnīgā pasīva teikumā lieto «no»: lauki tika n o krusas nopostīti, bet nesaka: lauki tika krusas nopostīti. Vai šis «no» ir izcēlies pašā latviešu valodā, kā domā K. Mülenbachs (D. j., I, 23. l. p.), vai arī aizņemts no vāciešiem, grūti nosakams; katrā ziņā tas ir pārgājis latviešu valodas apziņā un ir nepieciešams pasīva konstrukcijās.

Ja teikuma predikāts ir nepārejošs darbības vārds un teikumu papildina substantīvs ar «no», tad «no» paliek arī nepārejošā darbības vārda particīpa priekšā. Ja sakam: pļavas cieš no plūdiem, tad jāsaaka arī: no plūdiem cietušās pļavas, un par cilvēkiem: no plūdiem cietušie.

17. Vai r-skaņa mīkstinama?

R-skaņa zinamos vārdos (piem. jūra) ir agrākos laikos tikusi mīkstināta visās latviešu izloksnēs, bet pēc tam tautas

lielākais vairums no mīkstināšanas atsacījies un r tagad mīkstina vēl tikai Rietum-Kurzemē. Bet mūsu valodnieki prasa, lai r sākam no jauna mīkstināt. Savā grāmatiņā «Izrunas un rakstības vadonis» J. Endzelīns un P. Šmits, aizrādīdami, kādos gadījumos r mīkstinams, starp citu raksta: «Izloksnēs ir r arī vārdos barot, karāties, un saknes sākumā vārdos graut, grava, grūt, grūts, kraupa, kraut, krava, raukt, bet nav zināms, vai šos vārdos ir kādreiz r bijis visās latviešu izloksnēs. Jo kā leišu valodā piem. blakus darbības vārdam k r a u t i tikai nedaudzās izloksnēs atrodam formu k r a u t i, tā varbūt arī latviešu rakstu valodas apgabalā r šos vārdos nekad nav bijis. Un tāpēc varam arī runāt un rakstīt: grūt, grūts, kraupa, kraut, krava, raukt».

No pēdejā teikuma jāspriež, ka visos citos gadījumos, kas tiek minēti gramatikās un uz kuņiem aizrāda arī J. Endzelīns un P. Šmits savā grāmatiņā, r-skaņa nevien jāraksta, bet arī jāizrunā kā r. Citiem vārdiem, abi minētie valodnieki prasa, lai tautas lielākais vairums, kas no r mīkstināšanas atsacījies, sāk no jauna r-skaņu mīkstināt, sāk to mācīties izrunāt pēc priekšraksta. Šī prasība atkārtojas J. Endzelīna rediģētā «Latviešu pareizrakstības vārdnīcā» (otrs izdev., 1929), jo te sastopam to pašu teikumu: Tāpēc varam arī runāt un rakstīt: grava, grūt, grūts, u. t. t.

Jautājumā par r mīkstināšanu J. Endzelīns un P. Šmits seko K. Mülenbacha mācībai. Tādēļ ar lielāko uzmanību jāuzklausās, ko par šo jautājumu saka Mülenbachs. Savā grāmatiņā «Daži jautājumi par latviešu valodu (IV, 71. l. p.) viņš raksta šādi: «Jo dienas jo vairāk ieviešas mūsu rakstu valodā kā izlokšņu nezāle nemīkstinātais r pareizā, mīkstinātā r vietā, p. p. vara bungas, kuri u. c., «vara b.», «kuņi» vietā. Rakstnieki, tā nepareizi rakstīdami, mīl atsaukties uz tautu: tā runā tauta (vara b., kuri). Tāda atsauksme uz tautu ir pavisam nevietā. Tauta nekur un nekad nav valodas pareizības nosacītāja»... «Jo ne tautas izlokšņu, bet rakstu valodā nodibinājušās formas vienīgi piederas rakstu valodai».

Šādam cienījamā valodnieka uzskatam nekādi nevaru piebiedroties. Dabiskais valodas pareizības virziens māca, ka pareizības pamati meklējami dzīvajā tautas valodā, un šo

principu, kā augstāk redzējām, atzīst par pareizu arī K. Mülenbachs. Tā tad gan nevarēsīm teikt, ka tauta nekur un nekad nav valodas pareizības nosacītāja un ka rakstu valodā nodibinājušās formas vienīgi piederās rakstu valodai. Ja nemikstinātais r būtu izlokšņu nezāle, tad Mülenbacha domām, ka mikstinātais r joprojām paturams rakstu valodā, varētu piebiedroties arī ikviens dabiskā virziena piekritējs; bet nemikstinātais r nebūt nav izlokšņu nezāle: r mikstināšanu ir atmetusi latviešu tautas lielum lielā daļa, un r netiek mikstināts arī pazīstamajā rakstu valodas apgabalā, uz kā pamatojas latviešu rakstu valoda. Kamdēļ tad nu prasīt, lai rakstos joprojām mikstinam r? Vairāk pamatota ir prasība, lai rakstu valoda, piemērodamās dzīvajai tautas valodai, ko runā rakstu valodas apgabalā, atsakās no r mikstināšanas.

Tā mēs atkal nonākam pie jautājuma, kas valodā ir pareizs un kas nepareizs. Ja rakstu valodā sāk ieviesties — aiz vācu, krievu vai citas kādas valodas iespaids — vārdi un izruna, formas un izteicieni, kas nesaskan ar latviešu valodas īpatnejo dabu un garu, tad šādas nezāles ir jāapkaņo un jāizravē; jāapkaņo arī citi latviešu valodas dabai neatbilstoši darinājumi, nedrīkst arī pieļaut izlokšņu pārāk lielu iespaidu rakstu valodā. Bet ja pašas tautas vidū, it īpaši apvidos, kur runā visskaidrāko rakstu valodu, notiek no ārienes neiespaidotas pārgrozības vārdu izrunā un formās, tad par nepareizību gan nenākās runāt. Valodniekiem šīs pārgrozības jākonstatē un jāmēģina noskaidrot viņu cēloņi (lai gan zinātne tikai retos gadījumos māk pateikt skaņu maiņu īstos cēloņus), bet rakstu valodai tās pēc iespējas jāievēro, ja viņa grib palikt pastāvīgā sakarā ar dzīvo tautas valodu. Ja nu tautas valodas lielākā daļa ir atsacījusies mikstināt r, tad tā ir spontāna (no pašas tautas valodas izaugusi) pārgrozība, ko apkaņot nav nekāda iemesla.

Ja valodnieki grib r mikstināšanu atjaunot — kas patiesībā nemaz nav iespējams, — tad viņiem vispirms vajaga pierādīt, ka pāreja no mikstinātā r uz nemikstināto ir bijusi nelikumīga un nemikstinātais r neatbilst latviešu valodas dabai, ir pretīgs latviešu ausij. Vai to var pierādīt? Taisni otrādi, ar šo jautājumu nodarbojoties valodnieki laikiem gan atradīs, ka r-skaņas mikstināšana atmesta aiz likumīgiem

motīviem — izrunas viegluma un ērtuma, kam izrunas attīstībā ir liela nozīme.

Ja vispāri vēl var par cīņu runāt, kas norisinās starp mīkstināto un nemīkstināto r zinamos vārdos un formās, tad gan nevar būt ne mazāko šaubu, ka nemīkstinātais r paturēs virsroku. Ja par divdabja galotnēm -usi un -use K. Mülenbachs izsakās, ka «nav nedz viena forma par pareizu, nedz otra par nepareizu izpaužama», un ka «vajaga tik drusku valodas gaitu pazīt, lai pashudinātum, ka gan [jaunākā] galotne -use būs nākotnē dzīvotāja un galotne -usi nīcēja» (D. j., IV, 27. l. p.), tad ar tādu pašu tiesību varam teikt, ka nemīkstinātais r blakus mīkstinātam atzīstams par pareizu un nemīkstinātais r būs nākotnē dzīvotājs, bet mīkstinātais — nīcējs. Tautas valoda iet savu ceļu, — vai rakstu valoda lai iet pretejā virzienā? Vai nebūtu labāki, ja viņas abas vairāk turētos kopā?

Jaungrieķi pārvērta klasiskā laikmeta kh par ch un ph par f. Iedomāsimies nu, ka tā laika mācītie vīri būtu sākuši aizrādīt, ka ch un f ir «nepareiza» izruna, ka vajaga runāt «kh» un «ph», tāpat kā agrāk. Nezinu, ko jaungrieķi uz šādu prasību būtu teikuši, ievērot viņi to gan nebūtu ievērojuši. Bet mēs ar pilnu tiesību varam jautāt: kuŗa izruna tad bija pareizā un kuŗa nepareizā? Vai te maz var būt runa par pareizību vai nepareizību?

Ievērojamas skaņu maiņas ir notikušas arī latviešu valodā, tā piem. 16. gadu simtenī latvieši pārvērta zilbes ke un ki par ce un ci. Vai šī skaņu maiņa bija nepareiza? Bet ja tagad norisinās (pareizāki: tuvojas beigām) pāreja no mīkstinātā r uz nemīkstināto, tad mūsu valodnieki te redz kādu nepareizību un māca, lai pūlamies atdzīvīnāt atmesto skaņu. Ja viņi apkaŗo šo skaņu maiņas procesu, tad viņiem būtu jāapkaŗo arī agrāk notikušā ke un ki pārvēršana par ce un ci, tāpat arī akcenta pārnešana uz pirmo zilbi. Uz jautājumu par r-skaņas mīkstināšanu jāskatās no plašāka viedokļa un jāļauj valodai mierīgi iet pa uzsākto ceļu, jo šīs viņas ceļš nav nepareizs.

Rakstītājiem mīkstinātais r nodara zinamus grūtumus un neērtības, jo nereti jāmeklē gramatikās, vārdniecās un valodnieku sastādītās grāmatīnās, vai attiecīgā vārdā r mīk-

stinams vai nē; pie tam vēl valodnieku aizrādījumi nav ikreiz savā starpā saskaņoti. Tā piem. jau minētajā «Izrunas un rakstības vadonī» (1925. g.) un J. Endzelīna rediģētajā «Latviešu pareizrakstības vārdnīcā» (1924. un 1929. g.) ir teikts, ka vārdus grava, grūt, grūts, kraupa, kraut, krava, raukt var runāt un rakstīt ar nemīkstinātu r, bet «Latv. gram.», 26. § J. Endzelīns, šos vārdus mīkstinādams, neaizrāda, ka tos var rakstīt arī ar nemīkstinātu r, un arī prof. P. Šmits savā grāmatiņā «Valuodas kļūdas un grūtumi» pie vārdiem graut, grava, grūt, grūts, kraupa, kraut, raukt piezīmē: pareizi graut, grava, grūt, grūts, kraupa, kraut, raukt. Kamdēļ šāda nenoteiktība? Vai J. Endzelīns un P. Šmits savus uzskatus būtu grozījuši?

Nenoteiktība redzama arī dažu vārdu rakstībā. K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīcā (rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns) atzīmētas divas formas «jurmala» un «jūr mala», ar aizrādījumu, kur tā runā; bet «Latv. pareizrakstības vārdnīcā» ir tikai «jūrmala». «Jūrskola» te rakstīta ar mīkstinātu r, bet Mülenbacha Latv. val. vārdnīcā ir tikai «jūrskola». Pēc «Izrunas un rakstības vadoņa» vārdā «kareivis» r nav jāmīkstina, bet rakstos var sastapt formas «kaŗeivis» un «kaŗeiviski», ar mīkstinātu r. Rakstītāji pamatojas laikam uz «Latv. gram.» 26. § 1. p., pēc kuŗa sprieŗot vārdā «kareivis» r jāmīkstina. Ja ņ-skaņai dzīvajā tautas valodā būtu vēl cik necik plaŗāka nozīme, vai tad šādu nenoteiktību maz varētu iedomāties? Ja jau paŗi valodnieki daŗreiz nav īsti skaidrībā, kad r jāmīkstina un kad nē, vai tad tieŗām ir vajadzīgs ar ņo nīkstoŗo skaņŗu apgrūtināt parasto rakstību?

Daŗš varbūt jautās: «Bet kādēļ rakstu valoda nevar uzglabāt novecojuŗas formas un izrunu?» Zinams, rakstu valoda to var, viŗa var lielā mēŗā atŗķirties no dzīvās tautas valodas. Bet tad var arī sagaidīt sekas, kādas bija senajā Grieķijā, kur tautas valoda un rakstu valoda gāja ņķirtus ceļus: parastās rakstu valodas vietā beidŗot stājās jauna, tautas valodai pieskaņota rakstu valoda (tā sauktā koinē).

18. Ie-skaņas rakstība.

Runājot par pareizrakstību, jāpiegrieŗ vērība ie-skaņas tagadeŗam apzīmējumam, kas fonētiski gan ir pareizāks

pār agrāko ee, bet praktiski daudz neērtāks. Kamēr ee var uzrakstīt viegli un ātri, rakstība ie traucē un kavē rakstīšanu, prasa lieku laika patēriņu, un rakstītājs sajūt to jo vairāk tamdēļ, ka ar ie apzīmējamā skaņa pastāvīgi atkārtojas. No praktiskā viedokļa skatoties, šīs skaņas apzīmējums nepieciešami jāgroza, ievēdot kādu vienkāršu un viegli rakstamu zīmi.

19. Kā rakstīt s-skaņu nenoteicamā izteiksmē un z- skaņu divdabī ar galotni -dams?

Katram ir zināms, ka balsīgie līdzskaņi b, g, z, atrazdamies nenoteicamās izteiksmes nebalsīgā t priekšā, izrunā pārvēršās par nebalsīgiem p, k, s, bet rakstos paliek nepārgrozīti. Piem. riebt (lasi riept), lūgt (l. lūkt), lauzt (l. laust).

No otras puses nebalsīgie līdzskaņi p, k, s, atrazdamies divdabja galotnes -dams balsīgā d priekšā, izrunā pārvēršās par balsīgiem b, g, z, lai gan rakstos paliek nepārgrozīti. Piem. līpdams (l. libdams), nākdams (l. nāgdams), nesdams (l. nezdams).

Citiem vārdiem mēs varam teikt, ka nenoteicamās izteiksmes un divdabja -dams rakstības pamatā ir likta nevis parastā izruna, bet vārda sakne, kuŗa parādās pagātnes formā: riebu, lūdzu (dz cēlies no g, sal. lūgums), lauzu, lipu, nācu (c cēlies no k), nesu.

Rakstība sarežģījas darbības vārdos, kuŗu sakne beidzas ar balsīgo d, piem. ved (pagātne: vedu), vai ar nebalsīgo t, piem. met (pagātne: metu). Runājot saka: vest, vezdams; mest, mezdams, Bet kā šīs formas lai rakstam, paliekot pie princīpa, ka nenoteicamās izteiksmes un divdabja -dams rakstības pamatā jāliek vārda sakne?

Atbildi uz šo jautājumu dod zinātniskā atziņa, ka balsīgais d, atrazdamies d vai t priekšā, pārvēršās par balsīgo z, piem. vezdams, no *veddams, vezt no *vedt, pie kam z nebalsīgā t priekšā mēs izrunājam kā s, tāpat kā vārdā lauzt. Nebalsīgais t turpretī, atrazdamies t vai d priekšā, pārvēršās par nebalsīgo s, piem. mest no *mett, mesdams no *metdams, pie kam s balsīgā d priekšā mēs izrunājam kā balsīgo z, tāpat kā vārdā nesdams. Mēs va-

ram teikt, ka blakus saknei «ved» nostājas «vez» it kā otra sakne, un blakus saknei «met» nostājas «mes».

Tā nu esam atrisinājuši jautājumu, kā rakstīt patlaban minēto vārdu nenoteicamo izteiksmi un divdabi ar galotni -dams. Etimoloģiskā rakstība (t. i. uz vārdu saknēm pamatotā rakstība) ir šāda: vezt, vezdams; mest, mesdams. Bet tagad raksta vest un mezdams. Tā ir kļūda, kas acīm redzot cēlusies no kāda pārpratuma. Kur meklējams iemesls šādam pārpratamam?

Iemeslu mēs atrodam «Latviešu gramatikas» 36. §. Te Endzelīns raksta, ka līdzskaņi t, d pārvēršās d priekšā par z, līdzskaņu t, s, š priekšā par s.

No šāda aizrādījuma jāspriež, it kā balsīgais d varētu pārvērsties gan par balsīgo z gan par nebalsīgo s, un nebalsīgais t nevien par nebalsīgo s, bet arī par balsīgo z. No zinātniskā viedokļa šāds uzskats ir nepareizs, un tas izskaidrojams ar to, ka Endzelīns, savu aizrādījumu rakstot, domājis vienīgi par z un s parasto izrunu, bet ne par augšā minēto zinātnisko atziņu. Tas ir iemesls tagadejai nepareizai rakstībai «vest» un «mezdams».

Šo nepareizo rakstību J. Endzelīns un P. Šmits mēģina paskaidrot un motivēt savā grāmatiņā «Izrunas un pāreizrakstības vadonis». Te viņi raksta, ka burtus s un z lietojot jāiegaumē, ka mūsu rakstība ir etimoloģiska visos tos gadījumos, kur apzīmējamā skaņa, iepriekš bijusi balsīga, ir kļuvusi nebalsīga, vai, iepriekš bijusi nebalsīga, ir kļuvusi balsīga. Piem. gāzt (pagātne: gāzu) jāraksta ar z, lai gan to izrunā kā s; nesdams (pagātne: nesu) jāraksta ar s, lai gan to izrunā kā z. Tik tālu viss ir pareizi, bet ko J. Endzelīns un P. Šmits raksta tālāk, tam vairs nevaru piebiedroties.

Viņi raksta, ka fonētiski (t. i. pēc izrunas) turpretim jāraksta piem. vārdi vest, mest (pagātne: vedu, metu) ar s, un piem. vārdi vezdama, mezdama ar z, jo te līdzskaņi d un t saknes beigās pārvērtušies par gluži citām skaņām.

Ja grāmatiņas sastādītāji būtu ievērojuši augšā minēto zinātnisko atziņu par balsīgā d pāriešanu balsīgā z, un nebalsīgā t pāriešanu nebalsīgā s, tad viņi arī

būtu atraduši ceļu, kā vārdus «vezt» un «mesdams» rakstīt etimoloģiski (ievērojot sakni), un viņiem nebūtu bijis jāpāriet uz šo formu fonētisko rakstību. Tad nenoteicamās izteiksmes un divdabja -dams rakstībā būtu ievērots viens princīps, kamēr tagad iznāk divi. Bez tam J. Endzelīna un P. Šmita argumentācija maz pārliecina, tā kā to gan nepieņems neviens, kas gribēs nākt skaidrībā par drusku sarežģīto jautājumu zīmējoties uz d un t pāriešanu z- un s- skaņās. Ko piem. lasītājs lai domā par aizrādījumu, ka d un t saknes beigās pārvērtušies par «gluži citām skaņām»? Ja, bet par kādām tad īsti?

Neko jaunu šinī jautājumā neienes ari J. Endzelīna rediģētā «Latviešu pareizrakstības vārdnīca» (otrs izd., 1929.). Priekšvārdu 6. nod. te lasam, ka «tiem darbības vārdiem, kam pagātnes pirmajā personā galotnes -u - priekšā saknei piederīgs t (-tu) vai d (-du), divdabja formās jāraksta -zdams, bet nenoteicamā izteiksmē -st, piem. metu — mez-dams — mest, vedu — vezdams — vest, bridu — briz-dams — brist. Te pagātnes celma līdzskaņi d, t divdabī saknes beigās pārvēršas par z».

Citiem vārdiem, minēto verbu divdabja formas un nenoteicamā izteiksme jāraksta fonētiski. Bet uzmanību vērš az sevi beigu teikuma paskaidrojums, ka līdzskaņi d, t divdabī saknes beigās pārvēršās par z. Vai te ir domāta parastā izruna, vai ari kāds latviešu skaņu likums? Pēdējā gadījumā jāsaka, ka tāda likuma nav; jo z- skaņā var gan pārvērsties d, bet ne t. — Kādēļ vārdnīcas autors neko nepaskaidro par infinitīva rakstību «mest, vest»? Ja par divdabī varēja teikt, ka līdzskaņi d, t saknes beigās pārvēršās par z, tad ar tādu pašu tiesību varēja ari sacīt, ka infinitīvā līdzskaņi d, t saknes beigās pārvēršās par s. Galu galā iznāk, ka pēc šī uzskata balsīgais d var pārvērsties gan par balsīgo z, gan par nebalsīgo s, un nebalsīgais t var pārvērsties nevien par nebalsīgo s, bet ari par balsīgo z. Ar to mēs nonākam atkal pie Latv. gram. 36. §, kur citiem vārdiem ir teikts tas pats.

Ievērojot visu sacīto, nenoteicamās izteiksmes un divdabja -dams etimoloģiskā rakstība darbības vārdos, kuŗu saknē atrodās z, s, d, t, ir šāda: gāzt, gāzdams; nest, nesdams; vezt, vezdams; mest, mesdams.

Tomēr praktiskā ziņā šī rakstība nav derīga, tādēļ ka tā lielā mērā traucē un apgrūtina rakstīšanu. Rakstītājam katru reiz jāpārdomā, vai darbības vārda saknē ir z vai s, d vai t. Vēl lielākas grūtības ceļās, ja rakstītājs gribētu sekot J. Endzelīna un P. Šmita ieteiktai rakstībai, jo tad viņam bez tam vēl būtu jāizšķir jautājums, vai attiecīgais vārds rakstams etimoloģiski vai fonētiski. Šādos apstākļos kaut kāda noteikta rakstība grūti iespējama — pa lielākai daļai katrs rakstīs pēc savas patikas. Tādēļ šinī gadījumā jāpāriet uz fonētisko rakstību, t. i. rakstību pēc izrunas, un s- skaņa nenoteicamās izteiksmes t priekšā viscaur jāattēlo ar s (gāst, nest, vest, mest) un z- skaņa divdabja galotnes -dams priekšā viscaur ar z (gāzdams, nez-dams, vezdams, mezdams).

Lasītājam šāda rakstība nekādas grūtības nesagādās un nekādus pārpratumus nesacels. Ja salīdzinām rakstību lauzt, lūzt ar rakstību laust, lūst, tad mazu pārdomu lasītājos var drīzāk modināt rakstība ar z nekā ar s.

»Latviešu gramatikas» pirmā izdevuma priekšvārdos K. Mülenbachs un J. Endzelīns paskaidro, kādēļ pareizrakstībā nav ieviesta latviešu trejādā akcenta apzīmēšana. «Trejādā akcenta apzīmēšana, viņi saka, iznāktu lasītājam ļoti raiba.» Bet vai rakstītājam viņa neiznāktu raiba? Un cik tad būtu to, kas prastu pareizi latviski rakstīt? To pašu var sacīt par nenoteicamās izteiksmes un divdabja ar galotni -dams tagadējo rakstību. Cik būs to, kas katru reiz gribēs atcerēties, vai darbības vārda saknē ir z vai s, d vai t, un vai vārds rakstams etimoloģiski vai fonētiski? Pilnīgi zinātniska valodas skaņu attēlošana jāatstāj zinātniskām vārdniecām un citiem zinātniskiem rakstiem par valodu, bet parastajā rakstībā pēc iespējas jāievēro vienkāršība un ērtība.

J. Endzelīns un P. Šmits neko nerunā par balsīgā d pāriešanu balsīgā z un nebalsīgā t pāriešanu nebalsīgā s. Vai šī zinātniskā atziņa viņiem būtu sveša? Par tās pareizību var katrs pārliecināties, ņemot vērā, ka balsīgais g dažos gadījumos pāriet balsīgā saliktenī dz, bet nekad nebalsīgā ts (= c), piem. draugs — draudzība, lūgt — lūdzu; tāpat nebalsīgais k pāriet tikai nebalsīgā saliktenī ts (= c), bet nekad balsīgā dz, piem. koks — kociņš, nākt — nācu. J. Endzelīna un P. Šmita domas par d un t pārvērša-

nos citās skaņās varētu uzskatīt par pareizām tikai tad, ja Endzelīns un Šmits pievestu kaut vienu vienīgu piemēru, kur balsīgais g pārvēršās par nebalsīgo c (= ts) un nebalsīgais k par balsīgo dz. Bet tāda piemēra gan nav.

Pret fonētisko rakstību, ko šeit ieteicu, var celt tikai to iebildumu, ka viņu pieņemot būtu jāraksta arī «libdams», «nāgdams» — «lipdams» un «nākdams» vietā. Iebildums tomēr nav pietiekošs, lai atraidītu manis ieteikto rakstību. Ja participus un infinitīvus rakstot vispāri pieņemta etimoloģiskā rakstība, kādēļ tad zinamos gadījumos nepielaiž izņēmumu? Paruna taču saka, ka nav likuma bez izņēmuma. Un vai J. Endzelīns un P. Šmits arī neieteic divejādu rakstību — etimoloģisko un fonētisko? Arī viņi netur par iespējamu konzekventi palikt tikai pie viena rakstības principa.

Sakarā ar d un t pāriešanu z- un s- skaņās jāaizrāda vēl uz šādiem sākumiem. Pie vārda «braslis» J. Endzelīns un P. Šmits ielikuši iekavās: senāk *bradslis. Lasītājs var domāt, ka latvieši senāk tā ir runājuši. Tā viņi laikam gan nekad nav runājuši, bet senākā izruna būs gan bijusi «brasslis», no kuŗas vēlāk izveidojušies tagadējā isākā izruna «braslis». Formā «brasslis» pirmais s ir patiesībā z, kas cēlies no d un ko s priekšā izrunā kā s. Formas *bradslis un *brazslis ir zinātniskas konstrukcijas, ar kuŗām izskaidro «braslis» izcelšanos.

Latv. gram. 36. §. J. Endzelīns starp citu aizrāda, ka «dziesma» cēlusies no *dziedsma, «klīstu» no *klīdstu; pēc J. Endzelīna domām d te pārvērties par s, pie kam ss vietā runā un raksta s. Patiesībā d te pārvērties par z, ko s priekšā izrunā kā s, pie kam ss ir saīsināts par s; tā tad «dziesmas» konstruktīvās formas ir *dziedsma un *dziesma: agrākā izruna laikam bijusi «dziessma». Tas pats sākams par «klīstu»: konstruktīvās formas ir *klīdstu un *klīzstu, agrākā izruna laikam «klīsstu».

Papildinājumi.

Vēlēdamies zināt, kādas formas lieto tauta rakstu valodas apgabalā ap Jelgavu un Dobeli, esmu runājis ar vairāk cilvēkiem, uzklaušdamies sevišķi tos sarunas dalīb-

niekus, no kuŗu pirmajām atbildēm varēju noskārst, ka viņi izprot valodas īpatnības un varēs dot man lietderīgus paskaidrojumus. Es nu nerunāšu te par vispār pazīstamām latviešu valodas formām, piem., ka ap Jelgavu un Dobeli saka: mēs lasam, jūs lasat jeb lasiet, lasama grāmata; lasiet jeb lasat, jūs lasīsiet; darbnica u. t. t., bet atzīmēšu galvenām kārtām, kā vienkārši cilvēki izrunā svešvārdus, ar kuŗiem es viņus pa sarunas laiku iepazīstināju.

Sarunas dalībnieks: pusmūža cilvēks, fiziska darba strādnieks (kā viņš pats sevi apzīmēja).

Apjautādamies, kā ap Jelgavu tauta izrunā dažus vārdus un saņemdams no sarunas dalībnieka skaidras un noteiktas atbildes, es beidzot uzrakstīju uz papīra vārdu «Agamemmons» un lūdzu viņu to izrunāt. Viņš uzsvēra pirmo zilbi, bet kad es jautāju, vai nebūtu labāki uzsvērt trešo zilbi, viņš drusku pārdomājis atbildēja, ka jāuzsver ir trešā un nevis pirmā zilbe. — Uzrakstīju vārdu «Hestiaiōtida», — viņš uzsvēra ceturto zilbi, un kad vaicāju, kādēļ viņš šo zilbi uzsver, tad atbildēja, ka tas jādarot izrunas daiļuma dēļ. — Vārdā «lacedaimoni» viņš uzsvēra trešo zilbi, izrunādams ceturtais zilbes o kā divskani uo. — Uzrakstīju vārdu «Semiramida». Viņš uzsvēra trešo zilbi, izrunādams to stiepti. Kad viņam paskaidroju, ka šīs zilbes patskanis ir īss, bet iepriekšējais i gaŗš un tādēļ dederētu uzsvērt otru zilbi, viņš manām domām pievienojās; viņš izsacījās arī, ka ir labāki uzsvērt otru zilbi nekā pirmo, jo «Semiramida» skanot daiļāki nekā «Sēmīramīda». — Vienā gadījumā es tomēr nesaņēmu no sarunas dalībnieka cerēto atbildi. Uzrakstīju vārdu «Apollōns», un viņš uzsvēra pirmo zilbi, izrunādams to stiepti. Aizrādīju, ka grieķu valodā šīs zilbes patskanis ir īss, bet viņš tomēr palika pie savas pirmās izrunas. Uz manu jautājumu, vai nederētu uzsvērt otru zilbi, jo izruna tad būtu kupla un pilnīga, viņš man neko neatbildēja. Lai nu būtu kā būdams, arī šis gadījums ir raksturīgs tanī ziņā, ka sarunas dalībnieks aiz akcenta iespaida pagarināja oriģinālvārda īso patskani. — «Matēmatiku» sarunas dalībnieks izrunāja, uzsverot otru zilbi.

Sarunas dalībnieks: apmeklējis vidusskolu, labi pazīst Jelgavas un Dobeles apvidu, jo kā zāgētavas vadītājs nodarbojies te daudz vietās.

«Agamémnôns» skan vieglāki, pilnīgāki, patīkamāki nekā «Agamemnôns» (ar akcentu uz pirmās zilbes). — Hestiaiôtida, Ftîôtida, Semîramida skan labāki nekā tie paši vārdi ar akcentu uz pirmās zilbes, turpretī vārdos «Apolôns» un «Iacédaimôni» sarunas dalībnieks uzsver pirmo zilbi. — Latvieši neteiks Kekrops, Kimôns, bet Ķekrops, Ķimôns; vēl labāki skan Cekrops, Cimôns. — Par «matēmatiku» sarunas dalībnieks izteicās, ka to nevar labi izrunāt; «ôrākula» izruna ir smaga, «akūzātīva» par daudz stiepta. — Tauta saka: pagātne, tagādne, jaunātne, senātne, oirmātne; arklis, audeklis, bet locījumos l netiek mīkstināts.

* * *

Sarunas dalībnieks: jauns cilvēks, apmeklējis pagasta skolu Jelgavas apvidū, tagad mācās amatu.

Uzrakstīju «Mesopotamija» un teicu, ka grieķu valodā šī vārda četri pirmie patskaņi ir īsi. Sarunas dalībnieks, uzsvērdams pirmo zilbi, pagarināja ceturtās zilbes patskaņi (— — — | — — —) Kad vaicāju, kādēļ viņš šo zilbi pagarina, viņš atbildēja, ka tas notiekot mehāniski (= instinktīvi). — Tauta saka: Jeruzāleme. Tāpat arī: aristokrātija, aristokrāts; demokrātija, demokrāts; formu «dēmo-krats» esot dzirdējis no izglītotiem, bet tauta tā nerunā. — Archeolōģija ir vieglāk izrunājama nekā archaiolōģija; ir dzirdējis runājam par archelōģiju, kur izmests trešās zilbes o. — Uzrakstīju «Hestiaiôtida». Sarunas dalībnieks domā, ka šis vārds jāizrunā vai nu «Hestiaiôtida», vai arī «Hestiafôtida», saīsinot ceturtās zilbes o un pagarinot piektās zilbes i. — Jāsaka «Ftîôtida» vai arī «Ftîotîda». — No formām «Semiramîda» un «Semîramida» sarunas dalībniekam patīk labāki pirmā, jo akcents uz pirmās zilbes ir latvieša ausij vairāk parasts. — «Agamemnôns» sarunas dalībniekam patīk, bet vēl labāk, vieglāk un daiļāki skan «Agamémnôns». — Uzrakstīju formas Filocharids, Eche-

kratids; viņš tās izrunāja, uzsverot pirmo zilbi un pagari-
not beidzamās zilbes i (i — —). — Forma «Apollōns» (ar
akcentu uz pirmās zilbes un īsu a) ir jau parasta. — «Ke-
krops» latvieša ausij nepatīk, tauta teiks «Ķekrops», bet glī-
tāki skan «Cekrops». «Cimōns» skan glītāki nekā «Ķi-
mōns». — Skolā mācīja un ari vispāri runā: ģeogrāfija, teo-
lōģija, filolōģija. — Sarunas dalībnieks pazīst «muzīku»,
bet jau pagastskolā mācīja «mūziku»; šāda forma vēl tagad
viņa ausij esot pretīga. — Agrāki bija dzirdējis par «mate-
mātiku», bet pagasta skolā bij jāiepazīstās ar «matēmati-
ku»; iepazīšanās bijusi «jocīga un grūta» un ari tagad vēl
«jūk». (Kā lai nu nejūk!)

* * *

Sarunas dalībnieks: zemkopis Jaunaucē pagastā, pus-
mūža cilvēks, apmeklējis pagasta skolu.

Uzrakstīju vārdu «aristokratija» un lūdzu sarunas da-
lībnieku to izrunāt. Viņš pagarināja ceturto zilbi, un uz
analogijas pamata pagarināja trešo zilbi vārdos «demokra-
tija» un «demokrāts». — «Orākuls» skan glītāki nekā «ōrā-
kuls», jo šī vārda izruna ir pār daudz stiepta. — «Agamēm-
nōns» skan labāki nekā «Agamemnōns»: — «Hestiaiōtida»
skan labi. — «Semiramīda» skan glītāki nekā «Semiramī-
da». — «Ftiōtida» skan glīti. — Var sacīt «laķedaimōņi»,
bet latvieša ausij skan labāki «lacedaimōņi». — «Apollōns»;
jāuzsver pirmā zilbe, bet tā netiek pagarināta; pirmais o ir
īss, bet otrs garš (ne uo). — Skolā mācīja un tauta runā:
Mezopotāmija (izrunu «Mézopotāmija» sarunas dalībnieks
neatcerās); Jeruzālemes vārdā uzsver trešo zilbi un tā ir
garā. «Jerūzaleme» nav dzirdējis. — «Kimōns» un «Ke-
krops» ir latviešu mēlei svešas skaņas; ke «nepavisam neiz-
klausās labi». «Ķimōns» un «Ķekrops» var teikt, bet vis-
labāki skan «Cimōns» un «Cekrops». — Vārdu «mūzika»
sarunas dalībnieks uzskatīja par latviešu vārdu un nemaz
nezināja, ka tas ir svešvārds; viņš pretojās, ja «mužiku»
grib pārtaisīt par «mūziku». Saucu viņam priekšā jauno

formu «mūzika» un grieķu «mūsikē», bet viņš izteicās, ka arī «mūzika» neatdarina grieķu vārda izrunu («neiznāk ne šis ne tas»). — «Matemātika» skan labi; ja teiktu «matematika», arī būtu labi; bet «matēmatiku» ir grūti izrunāt. Šo formu viņš nevarēja citādi izrunāt kā uzsvēpot nevien pirmo, bet arī trešo zilbi; šādu izrunu viņš tomēr sauca par valodas bojāšanu, turpretī grieķu vārda «matēmatikē» izrunu atzina par skaistu un daiļu. — Par ie un ee rakstību sarunas dalībnieks izteicās šādi: ee var rakstīt ar vienu paņēmienu, bet ie rakstīšanai vajadzīgi trīs paņēmieni, un tas rada kavēkli. — Interesantas bija sarunas dalībnieka domas par r- skaņas mīkstināšanu. Viņš pats šo skaņu mīkstina, bet kad viņam paskaidroju, ka tagad māca to mīkstināt arī tur, kur tauta to vairs nemīkstina, tad viņš šādu rīcību atzina par nepareizu; nevajagot ar varu uztipt r- skaņu mīkstināt, jo šīs skaņas izruņa esot grūtāka un vairāk sarežģīta nekā nemīkstinātā r izruņa. Tā viņš vienkāršiem vārdiem izteica zinātnisko atziņu par viegluma un ērtuma nozīmi izrunas izveidošanā; tāpat arī domas, ka mirušu skaņu nevajaga mēģināt atdzīvināt.

Atceroties savas sarunas ar šiem vienkāršajiem cilvēkiem, nevaru diezgan nopriecāties, cik smalki viņi izprata psihiskos motīvus, kas noteic formu pārveidošanos: izrunas vieglumu un ērtumu, valodas daiļumu, akcenta un ritma nozīmi. Viņiem ir iedzimta valodas daiļuma izjūta.

DRUKAS KĻŪDAS.

14. l. p. 11. rindā no apakšas jālasa ne «un», bet «und».
17. l. p. 14. rindā no augšas: ne Antadors, bet Antagors.
18. l. p. 11. rindā no augšas jālasa * kel-jo-s (dažos eksemplāros i ir izlaists).
18. l. p. 20. rinda no augšas jālasa šādi: un to grozīt nav vajadzīgs, jo c ir šinī vārdā arī etimolo-
20. l. p. 7. rindā no apakšas izlaists grieķu H.
24. l. p. 17. rindā no apakšas Apollodōra vārdā (grieķu formā) izlaists īsais o.
29. l. p. 16. rindā no apakšas jālasa ne «piecas», bet «desmīt».
34. l. p. 18. rindā no augšas pēc «pat» jālasa «ģeōdaisiju».
44. l. p. 3. rindā no apakšas jālasa «persona»
48. l. p. no 7. uz 8. rindu no apakšas jālasa «malienes».
56. l. p. beidzamajā rindā no apakšas un arī 57. l. p., jālasa «latviski-vācisko» (ar biedru zīmi starpā).

Cena Ls 1,20